

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ
НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ
РАЗВОЈА

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

**Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC**

Projekat „Podrška sprovođenju Programa reformi politike zapošljavanja i socijalne politike u Republici Srbiji sa fokusom na politiku zapošljavanja i povećanja zapošljivosti mladih“
Potkomponenta 2: Podrška razvoju integrisanog Nacionalnog okvira kvalifikacija i sektorskih veća

Profil sektora
TURIZAM I UGOSTITELJSTVO

Beograd, septembar 2016.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	3
METODOLOŠKI OKVIR.....	5
I OPŠTI PODACI	11
1. Demografija	11
2. Privredni pokazatelji.....	11
3. Opšti indikatori kretanja na tržištu rada.....	12
4. Mladi prema obrazovnom statusu	14
5. (Ne)adekvatnost nivoa kvalifikovanosti zaposlenih	14
II STANJE I PERSPEKTIVE RAZVOJA SEKTORA	16
1. Poslovna struktura sektora	16
1.1 Struktura sektora prema veličini preduzeća	16
1.1.1 Broj preduzeća prema delatnostima i veličini	16
1.1.2 Broj zaposlenih prema delatnosti i veličini preduzeća	19
1.1.3 Dodata vrednost prema delatnosti i veličini preduzeća	22
2. Struktura zaposlenih prema zanimanjima u sektoru	25
2.1 Sektorska zastupljenost zanimanja	26
2.2 Zaposleni prema starosti, stepenu obrazovanja i vrsti radnog angažovanja	29
2.3 Zarade prema delatnostima i zanimanjima	31
3. Kretanje zaposlenosti	33
3.1 Zaposlenost.....	33
3.1.1 Struktura zaposlenih prema grupama zanimanja	34
3.2 Registrovana (formalna) zaposlenost	35
3.2.1 Registrovana (formalna) zaposlenost prema delatnostima (godišnji prosek).....	35
3.2.2 Zaposlenost prema stepenu obrazovanja	36
4. Perspektive razvoja sektora	37
III PONUDA I POTRAŽNJA PREMA ZANIMANJIMA I KVALIFIKACIJAMA.....	38
1. Ponuda – nezaposleni – NSZ	38
2. Ponuda – obrazovanje.....	38
3. Tražnja – zapošljavanje sa evidencije NSZ.....	42
4. Odnos ponude i potražnje	44
IV ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE	46
1. Glavni nalazi	46
2. Preporuke.....	48
IZVORI	50
PRILOZI.....	51

SUMMARY

In the last few years, the activities to finalize the National Qualifications Framework in Serbia (NQFS) for all levels of qualifications, as well as to create conditions for its implementation, have been intensified.

One of the conditions for the functioning of the newly established professional bodies, *Sector Skills Councils*, is to ensure the collection of data on the current state and future needs of the labor market in a particular sector. Appropriate considerations and data are contained in a *sector profile*, which is the analytical basis of relevant and up to date data on the socio-economic status and future prospects of the sector, as well as on the balance of supply and demand for qualifications in a particular sector. In addition, a sector profile indicates directions for future development changes in the world of labour, in order to enable the coming generations to meet the needs of the economy and society through the process of acquiring qualifications.

The process of producing this document represents a sort of experience of integrating data from various institutional sources: the Central Registry of Compulsory Social Insurance, the Statistical Office of the Republic of Serbia, the National Employment Service, the Institute for Improvement of Education, and thereby contributing to the establishment of authentic *Methodology for developing a sector profile*.

Profile of the sector TOURISM AND HOSPITALITY primarily contains the general information relating to demographics, economic indicators, indicators of general trends in the labor market, the educational status of young people and (in)adequacy of the qualification level of employees.

Section *Status and prospects of the sector development* presents the global context and business structure of the sector, the structure of employees by occupation, hiring trends and perspectives of development of the sector.

The third section *Supply and demand by occupations and qualifications* considers the labor supply of unemployed and educational offers relevant for the sector, recruitment from the Register of the National Employment Service and the global relationship between supply and demand.

Lastly, the fourth section contains the main findings of the study and recommendations on necessary further activities that are relevant for the development of the sector or for drafting of future sector profile.

REZIME

Poslednjih nekoliko godina intenzivirane su aktivnosti na dovršetku Nacionalnog okvira kvalifikacija u Srbiji (NOKS) za sve nivoe kvalifikacija, kao i na stvaranju uslova za njegovu implementaciju.

Jedan od uslova za funkcionisanje novouspostavljenih stručnih tela, *Sektorskih veća*, jeste obezbeđivanje kolekcije podataka o stanju i budućim potrebama na tržištu rada u određenom sektoru. Odgovarajuća razmatranja i podaci sadrže se u *Profilu sektora* koji predstavlja analitičku podlogu relevantnih i ažurnih podataka o društveno-ekonomskom statusu i perspektivi sektora, o stanju ponude i tražnje za kvalifikacijama u sektoru. Osim toga, profil sektora ukazuje na pravce

budućih razvojnih promena u svetu rada kako bi nastupajuće generacije, kroz proces sticanja kvalifikacija, išle u susret potrebama privrede i društva.

Proces izrade ovog dokumenta predstavlja svojevrсно iskustvo integrisanja podataka iz različitih institucionalnih izvora: Centralni registar obaveznog socijalnog osiguranja, Republički zavod za statistiku, Nacionalna služba za zapošljavanje, Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, čime se doprinosi uspostavljanju autentične *Metodologije za izradu profila sektora*.

Profil sektora TURIZAM I UGOSTITELJSTVO sadrži najpre opšte podatke koji se odnose na demografiju, privredne pokazatelje, opšte indikatore kretanja na tržištu rada, obrazovni status mladih i (ne)adekvatnosti nivoa kvalifikovanosti zaposlenih.

Poglavlje *Stanje i perspektive razvoja sektora* tretira globalni kontekst i poslovnu strukturu sektora, strukturu zaposlenih prema zanimanjima, kretanje zaposlenosti i perspektive razvoja sektora.

U trećem poglavlju, *Ponuda i tražnja prema zanimanjima i kvalifikacijama*, razmatraju se ponude na tržištu rada nezaposlenih i obrazovne ponude relevantne za sektor, zapošljavanje sa evidencije Nacionalne službe za zapošljavanje i globalni odnos ponude i tražnje.

Poslednje, četvrto poglavlje sadrži glavne nalaze studije i preporuke o daljim neophodnim aktivnostima koje su od značaja za razvoj sektora ili za izradu budućeg profila sektora.

PREDGOVOR

Poslednjih nekoliko godina intenzivirane su aktivnosti na dovršetku Nacionalnog okvira kvalifikacija u Srbiji (NOKS) za sve nivoe kvalifikacija, kao i na stvaranju uslova za njegovu implementaciju.

Jedan od uslova odnosi se na osnivanje i rad *Sektorskih veća*, posebnih stručnih tela koja su ključni činioci u operativnim aktivnostima primene NOKS-a u Srbiji.

Da bi članovi *Sektorskih veća* bili uspešniji u radu, jedan od ključnih elemenata je postojanje tzv. *profila sektora*.

Šta je *profil sektora* i koja je njegova svrha?

Profil sektora je alat, nezaobilazno sredstvo u razmatranju problematike ljudskog kapitala u određenom sektoru (kontingent radne snage po kvalifikacijama, zanimanjima, polu, godinama starosti; kvalifikacije po vrstama i nivoima, kao i načini njihovog sticanja u učeničkoj i studentskoj populaciji). On predstavlja analitičku podlogu relevantnih i ažurnih podataka o društveno-ekonomskom statusu i perspektivi sektora, o stanju ponude i tražnje za kvalifikacijama u sektoru, ali i treba da ukaže na pravce budućih razvojnih promena u svetu rada, kako bi nastupajuće generacije, kroz proces sticanja kvalifikacija išle u susret potrebama privrede i društva. Za one koji su već u svetu rada *profil sektora* će ukazati na pravce i potrebe za ličnim usavršavanjem radi očuvanja sopstvenog zaposlenja ili napretka u karijeri.

U dosadašnjoj praksi u Srbiji, stručna tela poput *Sektorskih veća* nisu postojala, pa se aktivnosti na njihovom identifikovanju, osnivanju i aktivnostima zapravo zasnivaju na saznanjima stečenim u pilot-projektima podržanim od strane EU ili bilateralnim projektima Srbije sa evropskim zemljama-donatorima, odnosno na primerima dobre prakse. Ovo se posebno ističe zato što su i za izradu *profila sektora*, osim iskusnih i obučenih stručnjaka, neophodni ažurni, kvalitetni i relevantni podaci koji se odnose na društveno-ekonomske aktivnosti u sektoru, na aktuelne i nove tehnologije, na potrebe sektora za brojem i strukturom novih zaposlenih, za neophodnim znanjima i veštinama na različitim nivoima kvalifikacija iz kojih će se artikulirati promene u obrazovnim programima na svim nivoima, a naročito u srednjem stručnom obrazovanju, ali i u visokom obrazovanju - strukovnom i akademskom.

Rešenjem Ministra prosvete, nauke i tehnološkog razvoja jula ove godine formirana je radna grupa čiji je zadatak bio da izradi profile dva sektora:

- Geologija, rudarstvo i metalurgija i
- Turizam i ugostiteljstvo.

Proces izrade ovog dokumenta predstavlja svojevrсно iskustvo integrisanja različitih izvora podataka (CROSO, RZS, NSZ, ZUOV), koje će doprineti uspostavljanju autentične Metodologije za izradu profila sektora. Sa druge strane, ovaj rad ukazuje i na pravce i mogućnosti integrisanja ili izrade novih dokumentacionih osnova (šifarnici, registri, baze podataka) u cilju unapređenja institucionalne prakse i standardizovanja aktivnosti na nacionalnom nivou.

Aktivnostima sektorskih veća, zasnovanim na profilima sektora, biće trasiran put donosiocima političkih odluka, pre svega u domenu obrazovanja i zapošljavanja, kako bi se postigla strukturna, kvalitativna i kvantitativna uravnoteženost ponude i tražnje na tržištu rada Republike Srbije, u svrhu opšteg društveno-ekonomskog razvoja.

Izrada ovog dokumenta podržana je od strane Švajcarske vlade kroz projekat „Podrška sprovođenju Programa reformi politike zapošljavanja i socijalne politike (eng: ESRP) u Republici Srbiji sa fokusom na politiku zapošljavanja i povećanja zapošljivosti mladih“.

METODOLOŠKI OKVIR

Metodološki pristup u izradi profila sektora baziran je na raspoloživim podacima uz sva ograničenja, kako po pitanju dostupnosti tako i po pitanju obima i kvaliteta dostupnih podataka. Za objašnjavanje određenih pojava korišćeni su kako administrativni tako i anketni izvori podataka, iako podaci iz različitih izvora nisu uvek kompatibilni zbog različitih metodoloških pristupa u istraživanju. Za pojedine aspekte profila sektora mogli su biti korišćeni samo administrativni izvori podataka kao pouzdaniji. Ograničenja u pogledu selekcije informacija relevantnih za profil sektora, pretežno su bila uslovljena nereprezentativnošću podataka iz anketnih izvora kada je reč o zanimanjima i grupama zanimanja (*Anketa o radnoj snazi*); korišćenjem različitih vrsta klasifikacija delatnosti ili zanimanja od strane institucija čiji izvori podataka su korišćeni; nepostojanjem vremenski dužih serija podataka o sektorskoj zastupljenosti zanimanja kao i nedovoljnim brojem strateških dokumenata relevantnih za opis stanja i perspektiva sektora, a naročito za sektor turizma i ugostiteljstva.

Poseban izazov predstavljalo je to što u zemlji, a dobrim delom i u regionalnim okvirima, nisu do sada rađene studije ovoga tipa, pa je traganje za adekvatnim metodološkim pristupom predstavljalo pionirski poduhvat. Domet i upotrebnu vrednost profila sektora treba pre svega posmatrati iz ugla kvantitativnih istraživanja, a kao logičan sled u daljem razvoju profila sektora nameće se potreba za kvalitativnim analizama odnosa ponude i tražnje unutar sektora. U tom kontekstu, a imajući u vidu napred navedena ograničenja kao i vremenski okvir u kome su urađeni profili sektora, stiće se utisak da je stvorena dobra osnova za budući rad sektorskih veća.

1. Ključni pojmovi

Anketa o radnoj snazi (ARS) – sprovodi se na osnovu Zakona o statistici („Službeni glasnik RS“, broj 104/9), a istraživanjem se prikupljaju podaci o radnoj aktivnosti stanovništva starosti 15 i više godina, na osnovu čega se prati kretanje na tržištu rada – zaposlenost, nezaposlenost, aktivnost i sl. Istraživanje se sprovodi kvartalno, na reprezentativnom uzorku, a metodologija je usaglašena sa standardima Međunarodne organizacije rada, pa su rezultati uporedljivi u međunarodnim statističkim okvirima.

Delatnost je ekonomska aktivnost određenog tipa unutar koje poslovni subjekti proizvode ili pružaju slične proizvode ili usluge. Delatnosti su razvrstane prema sektorima ekonomskih aktivnosti.

Indeks zapošljavanja predstavlja procenat zaposlenih sa evidencije NSZ u odnosu na ukupan broj aktivnih tražilaca posla.

Jedinstvena nomenklatura zanimanja (JNZ) objavljena je u „Službenom listu SFRJ“, broj 31/90. Razvrstavanje zanimanja i stručnih sprema izvršeno je prema: a) vrstama rada u 19 područja rada, a u okviru njih u 74 grupe zanimanja; b) prema kategoriji složenosti posla odnosno stepenu stručne sprema od I -VIII. Jedinstvena nomenklatura zanimanja je 1992. godine propisana kao standard za vođenje evidencija u oblasti rada i zapošljavanja.

Kvalifikacija je formalno priznanje stečenih kompetencija. Pojedinaac stiće kvalifikaciju kada nadležno telo utvrdi da je dostigao ishode učenja prema zadatom standardu kvalifikacije, što se potvrđuje javnom ispravom (diplomom ili sertifikatom). U ovom dokumentu, kvalifikacija

zamenjuje pojam *obrazovni profil* u srednjem stručnom obrazovanju i *zvanje* u višem i visokom obrazovanju.

Međunarodna standardna klasifikacija zanimanja (eng. *ISCO*), koju za sprovođenje anketnih istraživanja koristi Republički zavod za statistiku.

Nacionalna klasifikacija delatnosti – usklađivanje klasifikacije delatnosti u Republici Srbiji izvršeno je na osnovu Zakona o klasifikaciji („Službeni glasnik RS“, broj 104/209 i Uredbe o klasifikaciji delatnosti Vlade Republike Srbije („Službeni glasnik RS“, broj 54/2010). Nacionalna klasifikacija delatnosti u potpunosti je usklađena sa NACE Rev. 2 klasifikacijom koje primenjuju sve zemlje Evropske Unije.

Nacionalni okvir kvalifikacija predstavlja instrument koji obuhvata broj i opis nivoa kvalifikacija, odnose između kvalifikacija, kao i puteve prohodnosti i napredovanja. Nacionalni okvir kvalifikacija obuhvata procese, tela – organizacije odgovorne za uspostavljanje kvalifikacija, načine sticanja, upoređivanje, prepoznavanje, obezbeđivanje kvaliteta i standarda po kojima se realizuju.

Neaktivne osobe – prema Anketi o radnoj snazi, to su lica starosti 15 i više godina koja nisu zaposlena niti traže posao. U kategoriju neaktivnih, na primer, spadaju penzioneri i učenici.

Nezaposleni – prema Anketi o radnoj snazi, to su lica koja u posmatranoj nedelji nisu obavljali nijedan plaćeni posao, koja su aktivno tražila posao u protekle četiri nedelje i spremne su da počnu da rade u naredne dve nedelje. Registrovana (formalna) nezaposlenost obuhvata lica od 15 godina života do ispunjavanja uslova za penziju, odnosno najkasnije do 65 godina života, sposobna i odmah spremna da rade, koja nisu zasnovala radni odnos ili na drugi način ostvarila pravo na rad, a koja se vode na evidenciji nezaposlenih NSZ i aktivno traže zaposlenje.

Nomenklatura statističkih teritorijalnih jedinica (NSTJ) jeste standard za prikupljanje, obradu, prikazivanje i analizu podataka na nivoima prostornih jedinica, radi planiranja i sprovođenja razvojnih politika. Osnov za NSTJ jeste Uredba o nomenklaturi statističkih teritorijalnih jedinica („Službeni glasnik RS“, br. 109/09, 46/10). Nomenklatura statističkih teritorijalnih jedinica usklađena je sa evropskim standardom EU (NUTS) i ima tri nivoa: NSTJ 1 koji čine dve funkcionalne celine: Srbija – sever i Srbija – jug; NSTJ 2 koji čine pet funkcionalnih celina – regiona: Beogradski region, Region Vojvodine, Region Šumadije i Zapadne Srbije, Region Južne i Istočne Srbije i Region Kosova i Metohije; NSTJ 3 koji čini 30 oblasti čiji se nazivi određuju prema nazivima 29 upravnih okruga čije teritorijalne jedinice lokalne samouprave ulaze u sastav određene oblasti i naziv grada Beograda.

Novoprijavljeni na evidenciju jesu lica koja su se u toku godine, odnosno u određenom vremenskom periodu prijavila na evidenciju nezaposlenih u NSZ kao nezaposlena lica koja aktivno traže posao.

Obrazovni sektor - za potrebe ove studije definisan je kao skup znanja i veština koje predstavljaju homogenu oblast u okviru odgovarajućeg područja rada prema JNZ, bez obzira na vrstu i nivo obrazovanja.

Obuhvat obrazovnog sektora – kod zaposlenosti, obuhvaćena su sva zanimanja i kvalifikacije koji su uneti u bazu Centralnog registra obaveznog socijalnog osiguranja; kod nezaposlenosti, zanimanja i kvalifikacije u kojima je na dan 31.12.2015. na evidenciji nezaposlenih u NSZ bilo četiri

i više lica - primenom „mod“-a kao srednje statističke vrednosti za određeni sektor; kod upisa i završetka određenog obrazovnog programa na nivou srednjeg i visokog obrazovanja, sve kvalifikacije unete u izvestaje RZS.

Procentni poen (p.p.) – procenat je udeo nečega, dok procentni poeni predstavljaju razliku između dve promenjive izražene u procentima. Na primer, razlika između dve stope nezaposlenosti u dva različita perioda.

Radna snaga predstavlja zbir nezaposlenih i zaposlenih.

Radno mesto je pozicija na kojoj radi jedno lice. Više radnih mesta istog ili sličnog sadržaja čine jedno zanimanje. Naziv radnog mesta obično određuje poslodavac. Moguće je postojanje različitih naziva radnih mesta kod različitih poslodavaca, iako osoba obavlja identične radne aktivnosti.

Stanovništvo u radnoj dobi - lica starosti 15-64 godine.

Stopa neaktivnosti predstavlja procenat neaktivnog stanovništva starosti 15 i više godina ili stanovništva u radnoj dobi 15-64 godine.

Stopa nezaposlenosti predstavlja procenat nezaposlenih u kontingentu radne snage.

Stopa zaposlenosti predstavlja procenat zaposlenih kod stanovništva starosti 15 i više godina ili stanovništva u radnoj dobi 15-64 godine.

Ukupan broj aktivnih tražilaca posla - zbir nezaposlenih na dan 31.12. tekuće i novoprijavljenih na evidenciju nezaposlenih NSZ u toku sledeće godine.

Zanimanje je, u kontekstu profila sektora, skup poslova i radnih zadataka koji su svojim sadržajem i vrstom organizaciono i tehnološki srodni, a koje neko lice obavlja u svetu rada, ili je osposobljeno za njihovo obavljanje završavanjem određenog obrazovnog programa.

Zaposleni – prema Anketi o radnoj snazi to su sva lica koje su u nedelji koja je prethodila anketiranju radila jedan sat u cilju sticanja sredstava za život, bilo u vidu novca, u naturi ili kompenzacijom. U definiciji registrovane (formalne) zaposlenosti, zaposlenim se smatra lice koje ima ugovor o radu sa poslodavcem, ili drugu vrstu ugovora kojom je regulisano radno angažovanje uključujući i rad van radnog odnosa. Ukupan broj zaposlenih u kontekstu profila sektora obuhvata sve zaposlene kod pravnih lica kao i preduzetnike i zaposlene kod preduzetnika, osim kod prikazivanja zaposlenih prema veličini preduzeća gde su obuhvaćena samo privredna društva i zadrugе.

Zapošljavanje sa evidencije NSZ – broj lica koja su se u toku godine, odnosno u određenom vremenskom periodu, zaposlila, odnosno koja su prijavljena na osiguranje u CROSO (*Centralni registar obaveznog socijalnog osiguranja*) po osnovu zaposlenja i brisana su iz registra nezaposlenih po osnovu zaposlenja.

2. Podaci korišćeni za izradu profila sektora

2.1 Podaci Centralnog registra za obavezno socijalno osiguranje (CROSO)

Relevantni podaci u Centralnom registru obaveznog socijalnog osiguranja vode se u skladu sa *Odlukom o jedinstvenim metodološkim principima za vođenje evidencija u oblasti rada i obrascima prijava i izveštaja*¹, odnosno *Odlukom o jedinstvenom kodeksu šifara za unošenje i*

¹ „Službeni list SRJ“, br. 40/97 i 25/2000

*šifriranje podataka u evidencijama u oblasti rada*². Ovaj Kodeks sadrži šifre za 12 različitih obeležja po kojima se vodi evidencija, kao i 13 tematski različitih šifarnika.

U cilju izrade *Profila sektora Geologija, rudarstvo i metalurgija*, iz CROSO su dobijeni sledeći tabelarni podaci:

2.1.1 Broj zaposlenih lica - stanje na dan 31.12. (za godine 2013, 2014. i 2015) prema delatnostima, zanimanjima i vrsti radnog angažovanja.

Izveštaj obuhvata sve osnove osiguranja za lica koja su na dan 31.12. imala neku od navedenih vrsta angažovanja: rad na neodređeno vreme, rad na određeno vreme, privremeni i povremeni poslovi i ugovor o delu. Lice se broji samo jednom prema vrsti radnog angažovanja. Ako pored radnog odnosa lice radi i po ugovoru o delu, rasvrstava se samo kroz radni odnos - neodređeno, određeno ili privremeni i povremeni poslovi, u zavisnosti od statusa lica. Nivo agregacije podataka vršen je za Republiku Srbiju i, ako je moguće, regionalno: Vojvodina, Šumadija i Zapadna Srbija, Istočna i Južna Srbija i Grad Beograd (zbir opština za svaku od navedenih statističkih oblasti).

2.1.2 Broj zaposlenih lica - stanje na dan 31.12. (za godine 2013, 2014. i 2015) prema delatnostima, zanimanjima stečenim školovanjem i godinama života.

Izveštaj obuhvata sve osnove osiguranja za lica koja su na dan 31.12. imala neku od navedenih vrsta angažovanja: rad na neodređeno vreme, rad na određeno vreme, privremeni i povremeni poslovi i ugovor o delu. Lice se broji samo jednom prema vrsti radnog angažovanja. Ako pored radnog odnosa lice radi i po ugovoru o delu, rasvrstava se samo kroz radni odnos - neodređeno, određeno ili privremeni i povremeni poslovi u zavisnosti od statusa lica. Nivo agregacije podataka vršen je za Republiku Srbiju i ako je moguće regionalno: Vojvodina, Šumadija i Zapadna Srbija, Istočna i Južna Srbija i Grad Beograd (zbir opština za svaku od navedenih statističkih oblasti).

2.1.3 Broj zaposlenih lica - stanje na dan 31.12. (za godine 2013, 2014. i 2015) prema delatnosti i stepenu stručne spremlje – zanimanje stečeno školovanjem.

Izveštaj obuhvata sve osnove osiguranja za lica koja su na dan 31.12. imala neku od navedenih vrsta angažovanja: rad na neodređeno vreme, rad na određeno vreme, privremeni i povremeni poslovi i ugovor o delu. Lice se broji samo jednom prema vrsti radnog angažovanja. Ako pored radnog odnosa lice radi i po ugovoru o delu, rasvrstava se samo kroz radni odnos - neodređeno, određeno ili privremeni i povremeni poslovi u zavisnosti od statusa lica. Nivo agregacije podataka vršen je za Republiku Srbiju i ako je moguće regionalno: Vojvodina, Šumadija i Zapadna Srbija, Istočna i Južna Srbija i Grad Beograd (zbir opština za svaku od navedenih statističkih oblasti).

2.1.4 Zarade zaposlenih lica na dan 31.12. (za godine 2013, 2014. i 2015) prema delatnostima i zanimanjima.

Izvestaj obuhvata sve osnove osiguranja za lica koja su na dan 31.12. imala neku od navedenih vrsta angažovanja: rad na neodređeno vreme, rad na određeno vreme, privremeni i povremeni poslovi i ugovor o delu. Lice se broji samo jednom prema vrsti radnog angažovanja. Ako pored radnog odnosa radi i po ugovoru o delu, rasvrstava se samo kroz radni odnos - neodređeno, određeno ili privremeni i povremeni poslovi u zavisnosti od statusa lica. Podatak o isplaćenju zaradi odnosno doprinosima odnosi se na poslednji raspoloživi podatak o isplaćenju mesečnoj

² „Službeni list SRJ“, br. 9/98 i 25/2000

zaradi/doprinosima, prosek po licu. Nivo agregacije podataka vršen je za Republiku Srbiju i, ako je moguće, regionalno: Vojvodina, Šumadija i Zapadna Srbija, Istočna i Južna Srbija i Grad Beograd (zbir opština za svaku od navedenih statističkih oblasti).

2.2 Podaci Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ)

2.2.1 Broj nezaposlenih i novoprijavljenih na evidenciju NSZ po zanimanjima, grupama zanimanja i područjima rada, po godinama i kumulativ za 2010, 2011, 2012, 2013, 2014. i 2015. godinu, ukršteno sa brojem lica koja su se zaposlila, a prethodno su bila na evidenciji NSZ prema zanimanjima, grupama zanimanja i područjima rada, po godinama i kumulativ za 2010, 2011, 2012, 2013, 2014. i 2015. godinu.

2.2.2 Analiza i prognoze potreba tržišta rada u Republici Srbiji - Anketa poslodavaca iz 2015. godine

2.3 Podaci Republičkog zavoda za statistiku (RZS)

2.3.1 Anketa o radnoj snazi (ARS), podaci za 2014. i 2015. godinu, i to:

- broj nezaposlenih, zaposlenih i neaktivnih (kontingent 15-64. godine) po polu, do nivoa NSTJ 2³;
- prema zanimanjima (četvoromesna šifra) – NSTJ 2;
- u okviru zanimanja po starosnim grupama i stepenu obrazovanja - NSTJ 2;
- zanimanja po delatnostima (NSTJ 2).

2.3.2 Poslovne statistike za poslednjih 10 godina:

- preduzeća prema delatnostima do nivoa NSTJ 2: broj, veličina (mikro, mala, srednja i velika), prihod, broj zaposlenih, pol.

2.3.3 Obrazovanje za poslednje tri školske godine 2012. – 2015.

- Broj učenika koji su upisali i završili srednje stručne škole po obrazovnim profilima i polu, za nivo NSTJ 2.
- Novoupisani studenti prema vrsti prethodno završene srednje škole (prema šifrniku škola), za nivo NSTJ 2.
- Broj upisanih studenata prema poljima obrazovanja/studijskim programima, polu, stepenu studija, za nivo NSTJ 2.
- Broj diplomiranih studenata prema zvanjima, polu, stepenu studija, za nivo NSTJ 2.

³Uredba o nomenklaturi statističkih teritorijalnih jedinica, „Službeni glasnik RS“, broj 109/06 i 46/10

3. Skraćenice

ARS	Anketa o radnoj snazi
CROSO	Centralni registar obaveznog socijalnog osiguranja
EU	Evropska unija
Eurostat	Statistički ured Europske unije
ILO	Međunarodna organizacija rada
IPA	Instrument za predpristupnu pomoć
ISCED	Međunarodna standardna klasifikacija obrazovanja
ISCO	Međunarodna standardna klasifikacija zanimanja
JNZ	Jedinstvena nomenklatura zanimanja
MPNTR	Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
MRZBSP	Ministrastvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja
NKD	Nacionalna klasifikacija delatnosti
NKZ	Nacionalna klasifikacija zanimanja
NOKS	Nacionalni okvir kvalifikacija Srbije
NSZ	Nacionalna služba za zapošljavanje
RZS	Republički zavod za statistiku
ZUOV-CSOOO	Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, Centar za stručno obrazovanje i obrazovanje odraslih

I OPŠTI PODACI

1. Demografija

Prema procenama Zavoda za statistiku, broj stanovnika Srbije 1. januara 2015. godine iznosio je 7.114.393. Podaci iz popisa 2011. godine ukazuju na činjenicu da je Srbija jedna od demografski najstarijih država na svetu, sa prosečnom starošću od 42,2 godine, indeksom starenja od 1,22 i udelom stanovništva starijeg od 65 godina od 17,4% u ukupnom broju stanovnika. Udeo stanovništva mlađeg od 15 godina je 14,3%.

Kako bi se nadoknadio uticaj smanjenja broja radno sposobnih na održavanje rasta BDP-a, biće neophodne dodatne investicije u ljudski kapital i rast produktivnosti. Takođe, biće neophodno razmotriti mere koje bi održale radnike u radnoj snazi barem do ispunjenja uslova za zvaničnu starosnu penziju. Trenutno je u Srbiji rasprostranjeno prevremeno povlačenje iz radne snage koje bi, ako se bude nastavilo, moglo da dovede do još oštrijeg opadanja radno sposobnog stanovništva (Svetska banka, 2015.g.).

2. Privredni pokazatelji

Privredna tranzicija Srbije kasnila je u odnosu na druge države Srednje i Istočne Evrope. Bruto domaći proizvod Srbije 2000. godine pao je na polovinu njegovog nivoa iz 1989. godine.

Započeta ekonomska reforma donekle je unapredila privredni rast. Prosečan godišnji rast BDP-a u periodu od 2001. do 2008. godine iznosio je 5%. Rast je ostvaren zahvaljujući rastu domaće tražnje, a pre svega rastu potrošnje, što je privredu učinilo podložnom eksternoj neravnoteži (Svetska banka, 2015. g.). Prosečna stopa rasta izvoza bila je oko 30%, ali je i uvoz ubrzano rastao, pa je trgovinski deficit dostigao nivo od 26% BDP-a u 2008. godini. Od 2008. godine, realna stopa godišnjeg rasta BDP-a kretala se od negativnih do blago pozitivnih vrednosti.

Tabela 1 Osnovni makroekonomski pokazatelji, 2001, 2008–2014. godina

Odabrani pokazatelji	2001.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Realni rast BDP-a (% promene)	5.0	5.4	-3.1	0.6	1.4	-1.0	2.6	-1.8
Opšta ravnoteža budžeta (% BDP)		-2.6	-4.4	-4.6	-4.8	-6.8	-5.5	-6.7
Ukupan dug države (% BDP)	97.7	28.3	32.8	41.8	45.4	56.2	59.6	71.0
Ravnoteža tekućih plaćanja (% BDP)	2.0	-20.9	-6.6	-6.8	-10.9	-11.6	-6.1	-6.0
Strane direktne investicije (u milionima EUR)	184	1 824	2 068	1 133	3 320	753	1 298	1 236
Fiksne investicije (% BDP)	12.9	24.9	19.7	18.6	18.4	21.2	17.2	17.2
Izvoz dobara i usluga (% promene)	46.4	9.4	6.9	15.0	5.0	0.8	21.3	3.9
Uvoz dobara i usluga (% promene)	78.2	12.0	-19.6	4.4	7.9	1.4	5.0	3.3
Troškovi domaćinstava za finalnu potrošnju (% promene)	6.6	6.2	0.0	-0.6	0.9	-2.1	-0.4	-1.3
Troškovi vlade za finalnu potrošnju(% promene)	4.4	3.9	-1.7	0.1	0.9	1.9	-1.1	0.1

Izvor: Vlada Republike Srbije, Ministarstvo finansija, 2015. g.

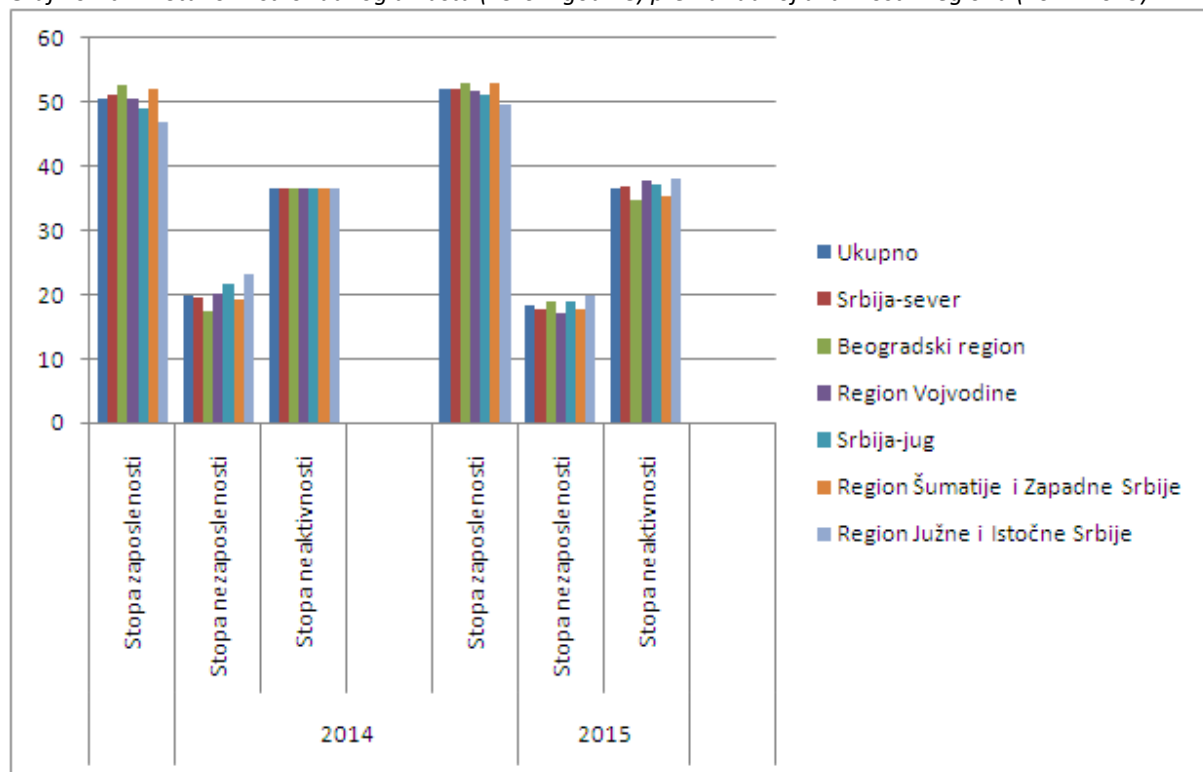
Sektor malih i srednjih preduzeća je stvarao oko 56% bruto dodate vrednosti u državi i u njemu se nalazilo 99,8% registrovanih preduzeća. Takođe, taj sektor je odgovoran za značajan udeo sive ekonomije koji iznosi između 21 i 30 % BDP-a, u zavisnosti od primenjene metodologije merenja (Vlada Republike Srbije, 2014. g.).

Glomazan javni sektor predstavlja još jedan od problema ekonomije. Gotovo 20% radno sposobnih i jedna trećina aktivnog stanovništva, približno 900.000 ljudi, zaposleno je u javnom sektoru (Svetska banka, 2015. g.). Tako veliki javni sektor stvara negativne podsticaje, jer je prosečna zarada u javnom sektoru približno za 20% veća od zarade u privatnom sektoru, dok su radna mesta sigurnija uz dodatne privilegije. Činjenica da je udeo penzija u budžetskoj potrošnji u Srbiji drugi najveći u Evropi (zbog visokih nivoa davanja i velikog broja korisnika) stvara dodatni problem (Svetska banka, 2015. g.).

3. Opšti indikatori kretanja na tržištu rada

Prema Anketi o radnoj snazi u periodu 2014–2015. godine, registrovan je pozitivan trend u kretanju ukupne zaposlenosti, ali je s druge strane došlo do smanjenja broja zaposlenih u sektoru industrije. Opšta stopa zaposlenosti (uzrast 15-64. godine) povećana je za 1,3 procentna poena, nezaposlenost je smanjena za 1,6 p.p., dok je stopa neaktivnosti ostala na nivou iz 2014. godine. Posmatrano po regionima, najveći rast stope zaposlenosti i pad stope nezaposlenosti registrovan je u Južnoj i Istočnoj Srbiji (+2,8 p.p. i 3,6 p.p.), dok je u regionu Beograda zabeležen najveći pad stope neaktivnosti od 1,8 p.p., što ukazuje na veći dinamizam na tržištu rada i povećanje mogućnosti za nalaženje posla.

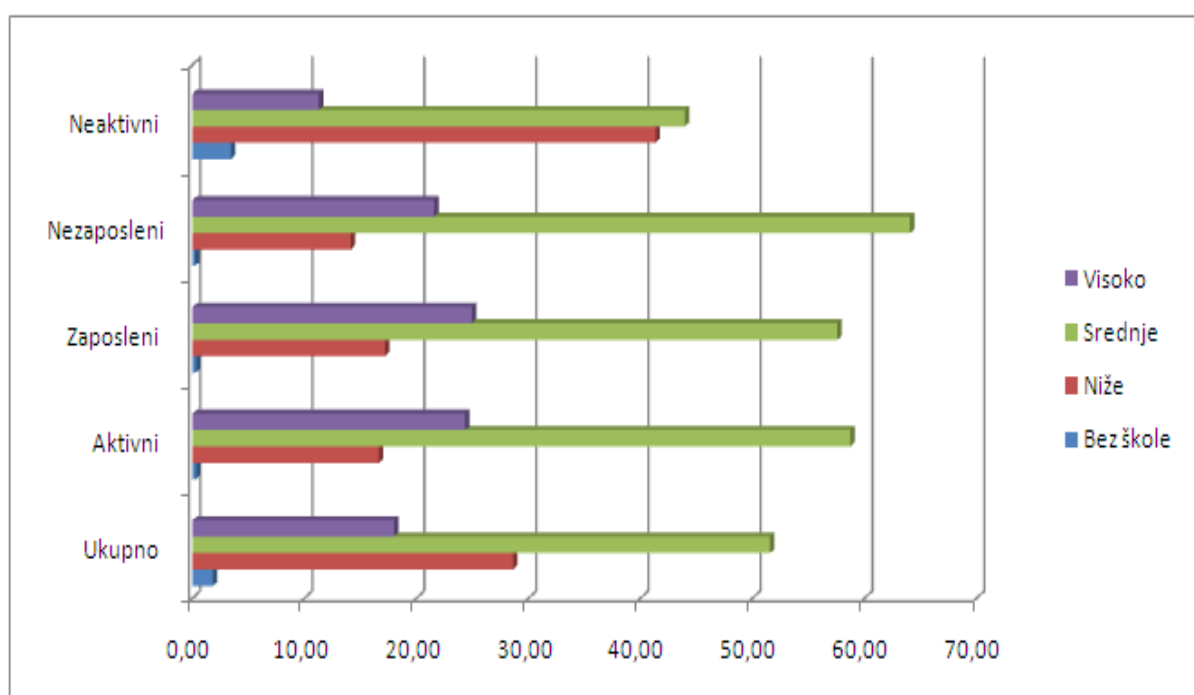
Grafikon br.1: Stanovništvo radnog uzrasta (15-64. godine) prema radnoj aktivnosti i regionu (2014-2015)

Izvor: Anketa o radnoj snazi – RZS

Analiza podataka prema nivou obrazovanja nedvosmisleno pokazuje da lica koja imaju viši nivo obrazovanja zbog strukture tražnje i odnosa ponude i tražnje za radom imaju veće mogućnosti za nalaženje posla i imaju bolji položaj na tržištu rada u odnosu na lica sa nižim nivoom obrazovanja. Prema raspoloživim podacima za 2015. godinu, kod stanovništva starosti 15 i više godina dominantno je učešće lica sa srednjim obrazovanjem od preko 50%, ali imajući u vidu činjenicu da jedna trećina ima niže obrazovanje, teško da bi se moglo govoriti o povoljnoj obrazovnoj strukturi. Međutim, struktura radne snage (zbir nezaposlenih i zaposlenih) ima značajno bolji obrazovni nivo i sasvim sigurno dovoljan za postojeći nivo tehnološkog i ekonomskog razvoja. U kontingentu radne snage, učešće lica sa nižim obrazovanjem iznosi 16,94%, sa srednjim 58,73% i sa visokim obrazovanjem 24,33%. Kod kategorije neaktivnog stanovništva (ne spadaju u zaposlene i nezaposlene) učešće lica sa nižim obrazovanjem je čak 44,76%, dok je učešće neaktivnih sa visokim obrazovanjem 11,28%.

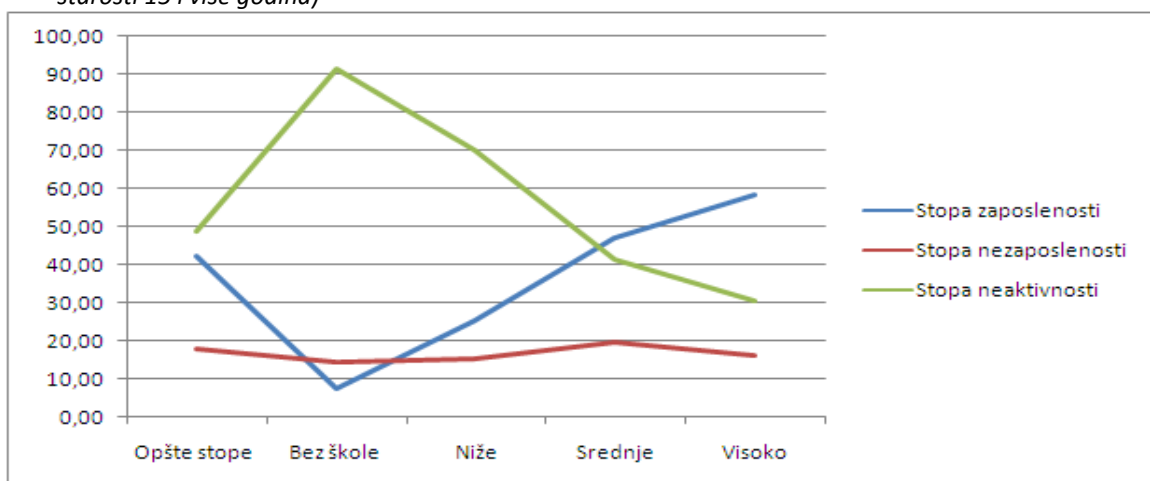
Grafikon br. 2: Stanovništvo (15+) prema radnoj aktivnosti i nivou obrazovanja (2015.)

Izvor: Anketa o radnoj snazi – RZS

U tom kontekstu valja posmatrati i perspektive na tržištu rada. Lica sa visokim obrazovanjem imaju najveću stopu zaposlenosti (58,51%) i najnižu stopu neaktivnosti (30,44%), a opšti trend je da lica sa nižim nivoom obrazovanja imaju ujedno i nižu stopu zaposlenosti i višu stopu neaktivnosti. Kod nezaposlenih su, međutim, značajno manje razlike u odnosu na nivo obrazovanja. Stopa nezaposlenosti kod lica sa visokim obrazovanjem iznosi 15,88% i manja je od opšte stope nezaposlenosti (17,92%) za 2,04 procentnih poena, ali je s druge strane veća od stope nezaposlenosti lica sa nižim obrazovanjem (15,21%) za 0,6 p.p. Ovako paradoksalan trend kada je u pitanju nezaposlenost može se objasniti, s jedne strane, nivoom tražnje za visokokvalifikovanim radnicima, ali isto tako i neusklađenošću ponude sa tražnjom prema zanimanjima, sa druge.

Grafikon br. 3: Stope aktivnosti, zaposlenosti i nezaposlenosti prema nivou obrazovanja (stanovništvo starosti 15 i više godina)

Izvor: Anketa o radnoj snazi 2015 – RZS

4. Mladi prema obrazovnom statusu

Prema Anketi o radnoj snazi, ukupno 634.733 (50,8%) mladih starosti od 15 do 29 godina završilo je sa obrazovanjem (uključujući i lica koja su prekinula školovanje), pri čemu je taj procenat veći među muškarcima nego među ženama (54,1 naspram 46,8%). Generalno, žene nešto duže ostaju u obrazovnom sistemu od muškaraca. Procenti onih koji su završili osnovno obrazovanje približno su jednaki kod oba pola (16,1% žena i 16,6% muškaraca), ali je veći broj žena uspeo da završi tercijarni nivo obrazovanja (30,9% žena naspram 17,4% muškaraca). Muškarci, nasuprot tome, u većem broju od svojih vršnjakinja završavaju srednji nivo obrazovanja, mada taj nivo obrazovanja ima najveći broj mladih kod oba pola (63% muškaraca i 48,6% mladih žena).

Gotovo polovina mladih starosti od 15 do 29 godina (49,2%) još uvek se školuje. Većina sadašnjih studenata (29,7%) odabrala je da studira društvene nauke, ekonomiju ili pravo. Te su oblasti popularnije među ženama, jer jedna trećina njih (33,2%) upisuje te nauke, u poređenju sa jednom četvrtinom njihovih muških kolega (25,6%). Druga najčešće upisivana oblast studiranja jesu inženjerski profili, proizvodnja i građevinarstvo (19,7%), koji su se pokazali tri puta popularnijim među muškarcima u odnosu na žene. Žene su takođe zainteresovane za zdravstvo, humanističke nauke i umetnost, koje upisuje 14,1% (RZS, ARS 2015. g.).

5. (Ne)adekvatnost nivoa kvalifikovanosti zaposlenih

Neusaglašenost kvalifikacija između posla koji neko obavlja i njegovih kvalifikacija određuje se primenom normativnog merenja kategorija profesionalnih veština iz Međunarodne standardne klasifikacije zanimanja ISCO-08 (kategorizacija glavnih grupa-nivoa ISCO-a određenih prvom cifrom), prema nivoima obrazovanja u skladu sa Međunarodnom standardnom klasifikacijom obrazovanja (ISCED-2011).

U srpskoj ekonomiji sa ograničenim kapacitetima za otvaranje radnih mesta i sa obrazovanim mladim ljudima, neki od mladih koji ulaze na tržište rado će prihvatiti posao za koji su previše obrazovani. Čak 18,8% mladih previše je obrazovano za posao koji obavljaju (tabela 2). Obrazovna neusaglašenost posebno je očigledna među mladim zaposlenim ženama među kojima se nalazi visoka koncentracija obrazovanih na najvišem nivou: 24,5% mladih zaposlenih žena su previše

obrazovane u poređenju sa 15,3% muškaraca. U poređenju sa drugim zemljama u regionu, udeo previše obrazovanih mladih zaposlenih u Srbiji tek je nešto ispod proseka. Nasuprot tome, nešto više mladih muškaraca nedovoljno je obrazovano za posao koji obavljaju u odnosu na mlade žene (16,2% naspram 12,7%).

Tabela 2: (Ne)adekvatnost nivoa kvalifikovanosti zaposlenih prema zanimanjima (%)

	Previše obrazovani	Nedovoljno obrazovani	Adekvatno obrazovani
Ukupno	18.8	14.9	66.4
Muškarci	15.3	16.2	68.5
Žene	24.5	12.7	62.8
<i>Prema zanimanjima</i>			
Rukovodioci (direktori), funkcioneri i zakonodavci	0.0	66.9	33.1
Stručnjaci i umetnici	0.0	20.0	80.0
Inženjeri, stručni saradnici i tehničari	18.7	28.8	52.4
Administrativni službenici	41.8	5.3	52.9
Uslužna i trgovačka zanimanja	17.0	5.2	77.8
Poljoprivrednici, šumari, ribari i srodni	9.4	31.0	59.6
Zanatlije i srodni	5.9	14.0	80.1
Rukovaoci mašinama i postrojenjima, monter i vozači	2.2	5.3	92.5
Jednostavna zanimanja	77.9	4.2	17.9

Izvor: Republički zavod za statistiku, 2015.⁴

⁴ „School-to-work transition survey“ - istraživanje „Tranzicija mladih na tržištu rada RS“ koje je realizovala Međunarodna organizacija rada (ILO) u saradnji sa RZS u junu 2016. godine (3500 osoba starosti 15-29 god.)

II STANJE I PERSPEKTIVE RAZVOJA SEKTORA

1. Poslovna struktura sektora

U ovom dokumentu, a prema Klasifikaciji delatnosti (Uredba o klasifikaciji delatnosti - "Službeni glasnik RS", br. 54/2010)⁵, sektor Turizma i ugostiteljstva obuhvata:

- ceo Sektor I - *Usluge smeštaja i ishrane*
- deo Sektora N - *Administrativne i pomoćne uslužne delatnosti* koji obuhvata grupe:
 - o Delatnost putničkih agencija
 - o Delatnost tur-operatora

Profil sektora turizma i ugostiteljstva ne odnosi se na prikaz parametara u turizmu i ugostiteljstvu kao što je turistički potencijal i ponuda u Republici Srbiji, već na analizu kretanja zaposlenosti, nezaposlenosti i obrazovne ponude merene polaznicima u obrazovanju, kao i prema zanimanjima, starosnoj strukturi i stepenima stručne spremlje.

Kako bismo mogli da sagledamo celokupnu sliku stanja i trend razvoja sektora turizma i ugostiteljstva, neophodan je prikaz i osnovnih ekonomskih pokazatelja u odnosu na delatnost, kao što su: broj i veličina preduzeća, bruto dodata vrednost⁶ i zarade u sektoru.

1.1 Struktura sektora prema veličini preduzeća

1.1.1 Broj preduzeća prema delatnostima i veličini

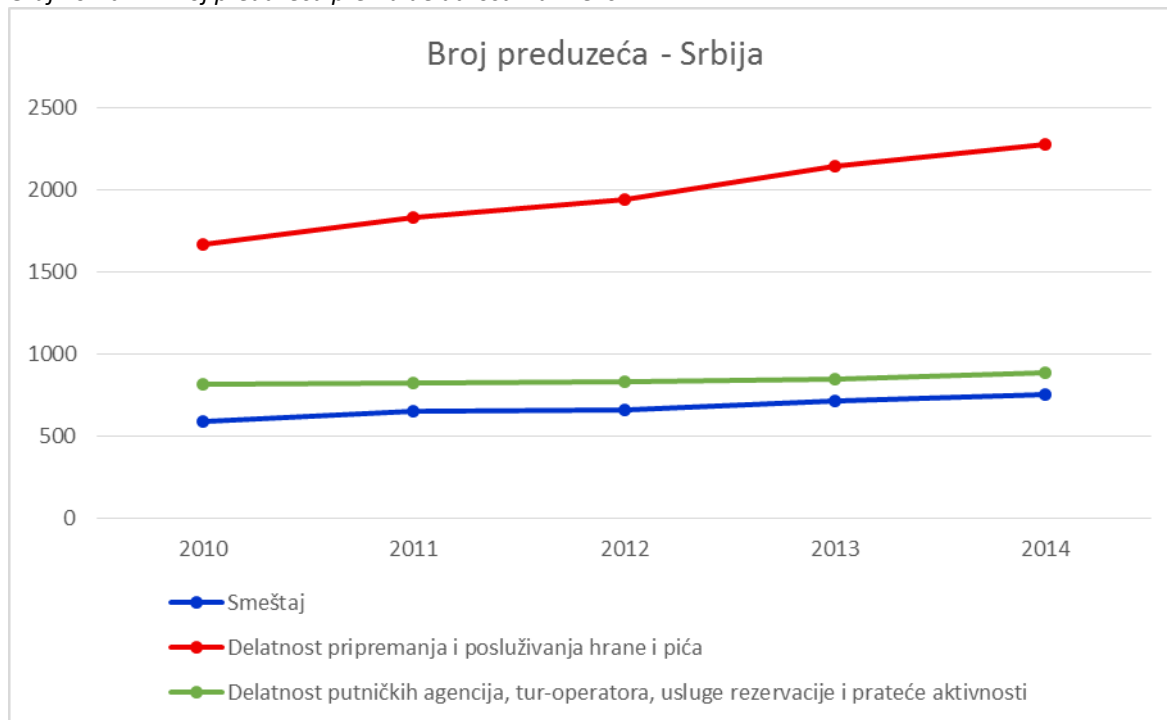
Preduzeća u sektoru turizma i ugostiteljstva u 2014. godini imala su udeo od 4,50% u svim registrovanim preduzećima u Republici Srbiji.

Na nivou Republike Srbije, u sektoru turizma i ugostiteljstva u 2014. godini poslovalo je ukupno 3918 preduzeća, što predstavlja povećanje od 27,62% u odnosu na 2010. godinu. U pogledu delatnosti najviše preduzeća (2277 tj. 58,12%) pripada *Delatnosti pripremanja i posluživanja hrane i pića*, koja ujedno i beleži najveći rast (36,60%) u odnosu na 2010. godinu. Najmanje preduzeća je iz delatnosti *Smeštaja* (754 tj. 19,24%), sa rastom u razmatranom periodu od 28,45%, dok preostala preduzeća pripadaju *Delatnosti putničkih agencija, tur-operatora, usluga rezervacije i pratećih aktivnosti* (887 tj. 22,64%), sa najmanjim rastom u odnosu na 2010. godinu od 8,70%. Promena broja preduzeća prema delatnostima u periodu 2010–2014. godine data je na grafiku br. 4, dok je na grafiku br. 5 prikazana procentualna zastupljenost broja preduzeća po delatnostima u okviru sektora turizma i ugostiteljstva u 2014. godini.

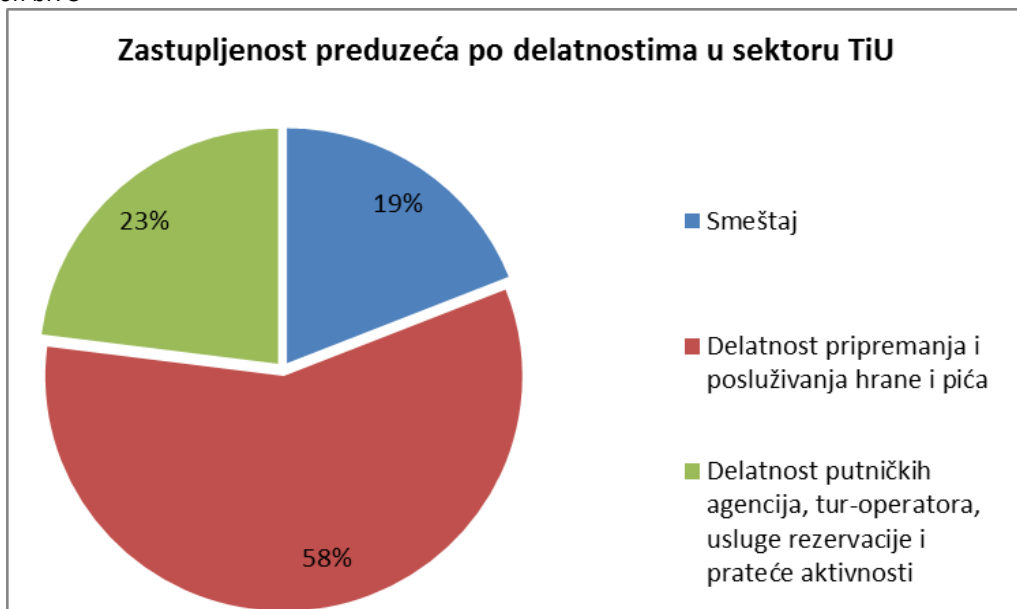
⁵ Delatnosti se razvrstavaju na: *sektore* (šifrirano velikim slovom), *oblasti* (šifrirano sa dve cifre), *grane* (šifrirano sa tri cifre) i *grupe* (šifrirano sa četiri cifre).

⁶ Bruto dodata vrednost iskazana je u baznim cenama, kao razlika između *output*-a i međufazne potrošnje.

Grafikon br. 4 Broj preduzeća prema delatnostima i veličini

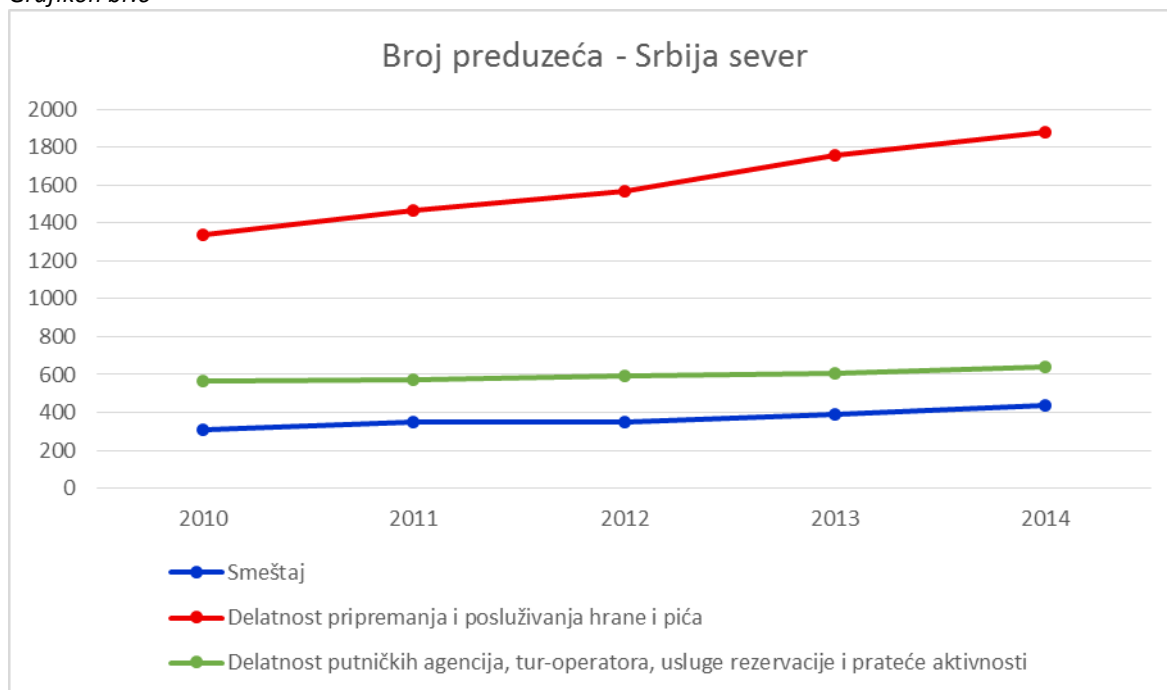

Grafikon br. 5

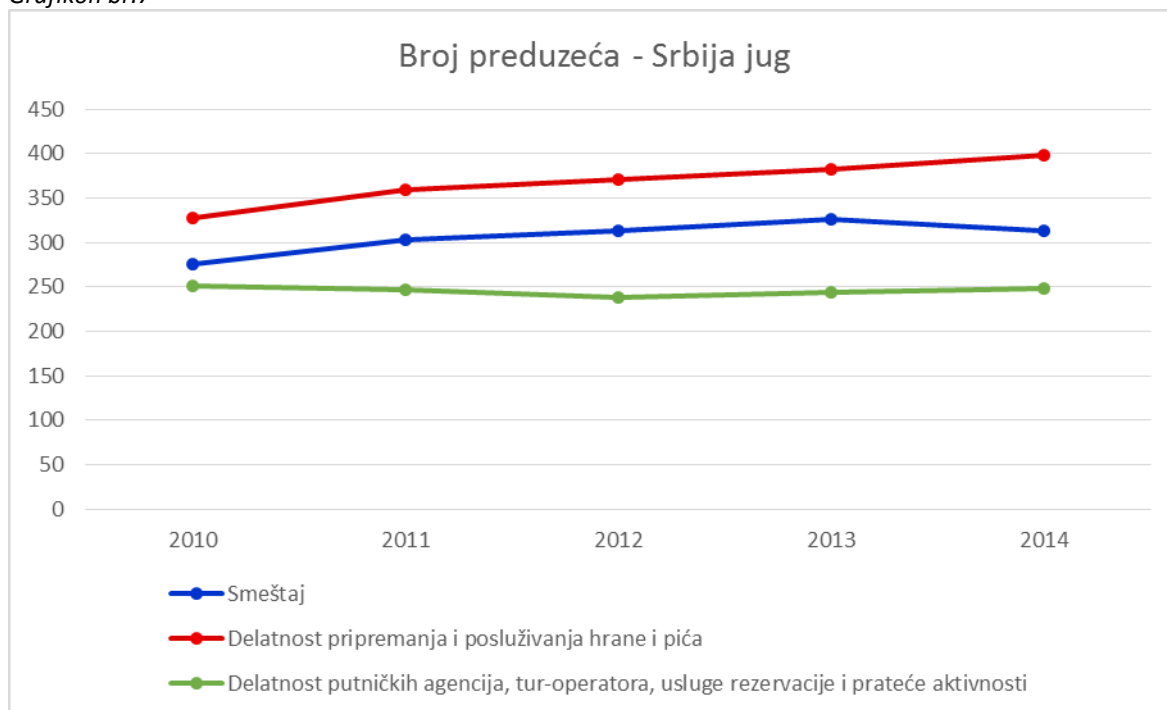

Posmatrano prema regionima, u regionu Sever (Beograd i Vojvodina) broj i porast preduzeća prema delatnostima sličan je kao u Republici Srbiji, dok se u regionu Jug (Šumadija, Zapadna Srbija i Istočna Srbija, Južna Srbija) uočava da je u *Delatnosti putničkih agencija, tur-operatora, usluga rezervacije i pratećih aktivnosti* broj preduzeća manji u odnosu na druge dve delatnosti, kao i da postoji blagi pad broja preduzeća u 2014. u odnosu na 2013. godinu. Stanje broja preduzeća prema delatnostima u periodu 2010–2014. godine, a po regionima, dato je na graficima br. 6 i br. 7.

Grafikon br.6

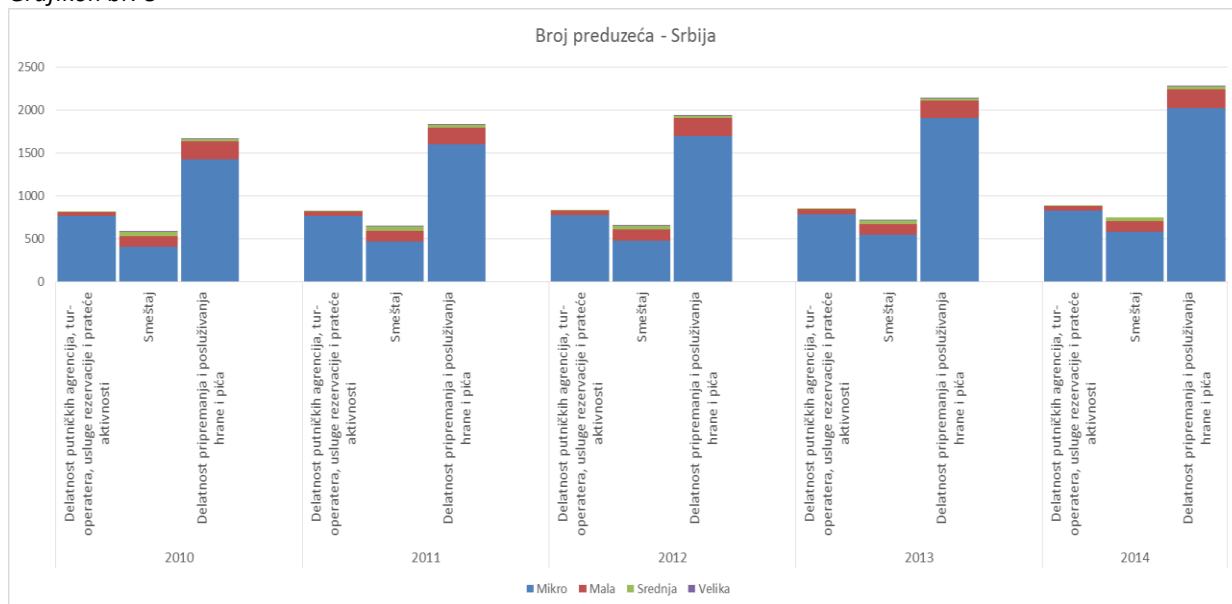
Grafikon br.7

Kada je reč o veličini preduzeća u sektoru turizma i ugostiteljstva na nivou Republike Srbije, za 2014. godinu, u kategoriji mikro preduzeća (do 9 zaposlenih) nalazi se 87,85% preduzeća; udeo malih preduzeća (10 do 49 zaposlenih) jeste 10,23%; srednja preduzeća (50 do 249 zaposlenih) zastupljena su sa 1,84%, dok velikih preduzeća (više od 250 zaposlenih) ima preostalih 0,08%. U svakoj pojedinačnoj delatnosti unutar sektora uočava se da je najveći broj mikro preduzeća, zatim slede mala, potom u neznatnom broju srednja preduzeća, dok velikih preduzeća u delatnosti *Smeštaja* i *Delatnosti putničkih agencija, tur-operatora, usluga rezervacije i pratećih aktivnosti* uopšte nema. U *Delatnosti pripremanja i posluživanja hrane i pića* postoje samo tri velika

preduzeća. Prikaz zastupljenosti preduzeća po veličini i delatnostima, u periodu 2010–2014. godine dat je na grafiku br. 8.

Grafikon br. 8

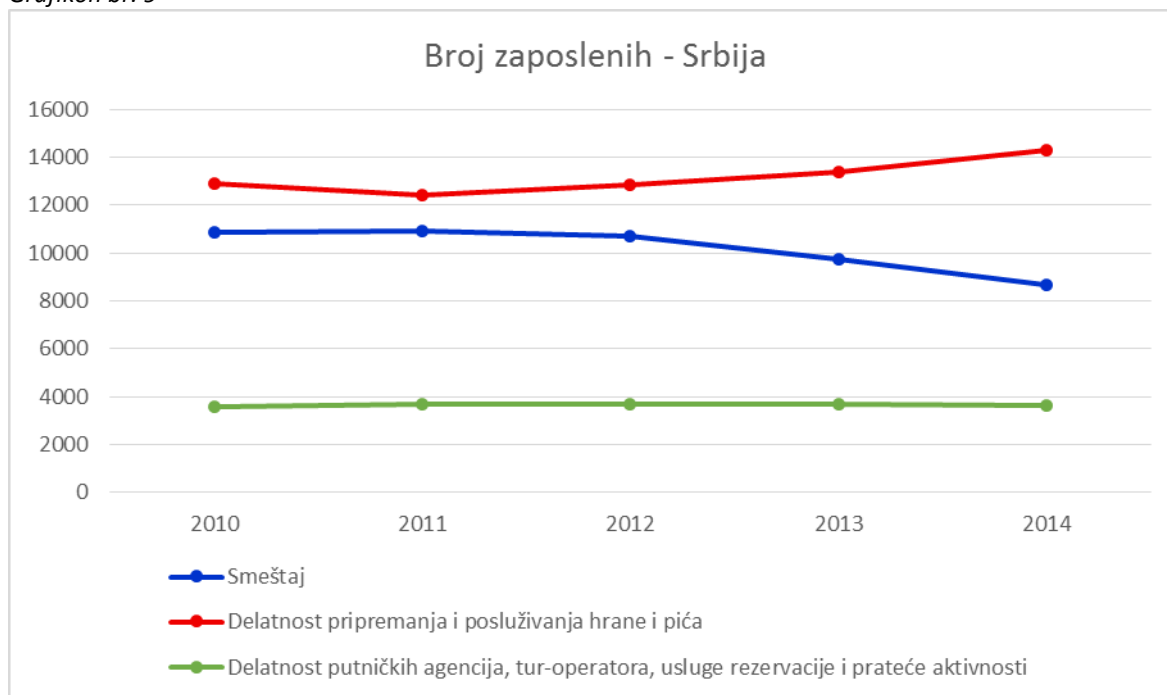

1.1.2 Broj zaposlenih prema delatnosti i veličini preduzeća

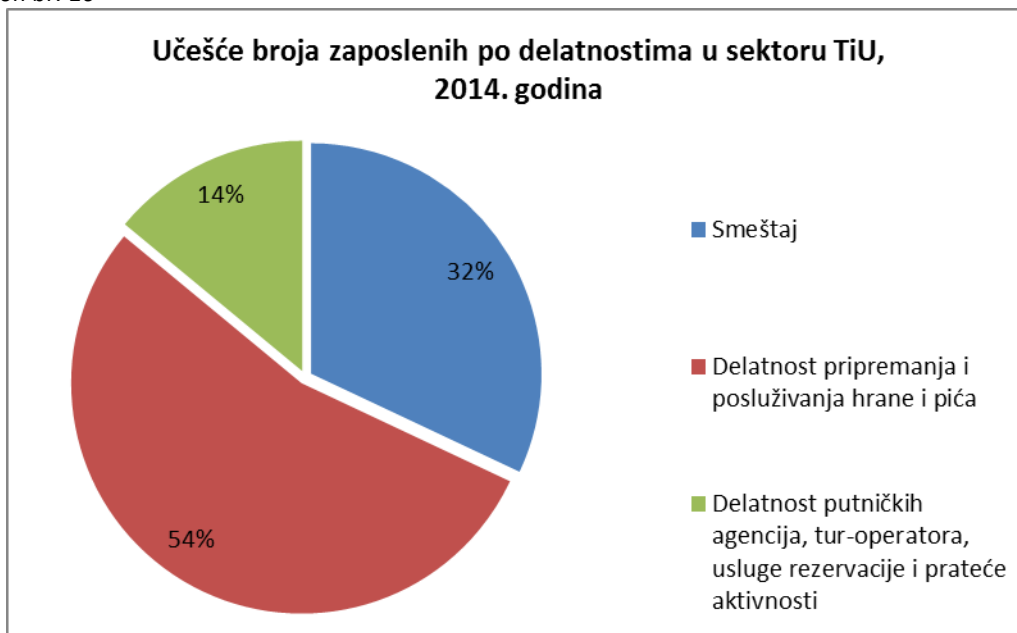
Na osnovu podataka RZS, broj zaposlenih lica u 2014. godini u sektoru turizma i ugostiteljstva iznosio je 26577, što čini 2,64% svih zaposlenih u Republici Srbiji.

U periodu 2010-2014. godine ukupan broj zaposlenih lica u sektoru turizma i ugostiteljstva smanjio se za 2,71%. Tome je doprineo pad od čak 20,30% u delatnosti smeštaja, dok su *Delatnost pripremanja i posluživanja hrane i pića* i *Delatnost putničkih agencija, tur-operatora, usluga rezervacije i pratećih aktivnosti* beležile porast broja zaposlenih lica od respektivno 10,78% i 2,01%. Promena broja zaposlenih u periodu 2010 – 2014. godine data je na grafiku br. 9, dok je na grafiku br. 10 prikazana zastupljenost broja zaposlenih po delatnostima u okviru sektora turizma i ugostiteljstva, u 2014. godini.

Grafikon br. 9

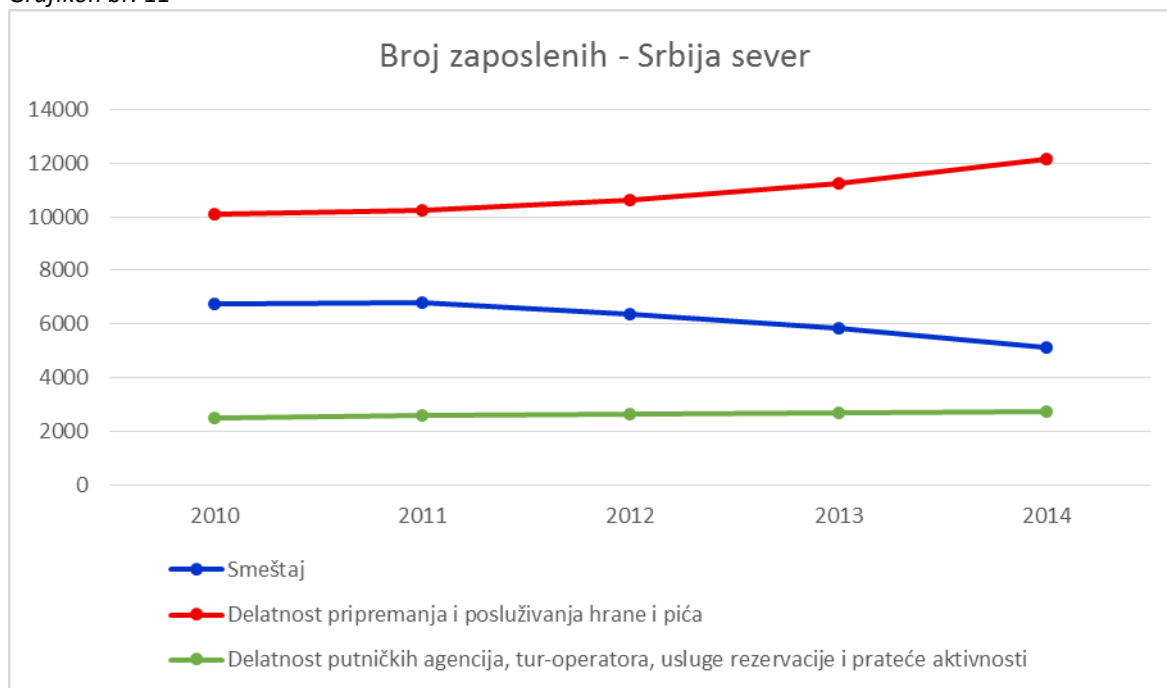

Grafikon br. 10

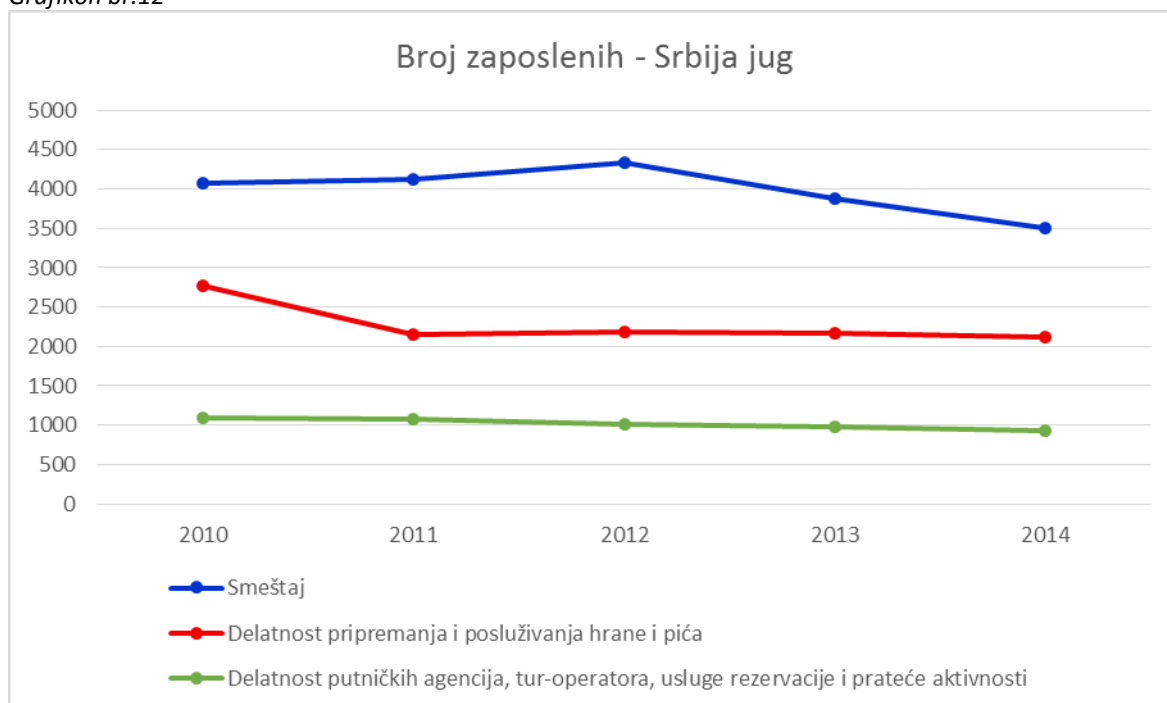

Posmatrano prema regionima, u regionu Srbija-sever zabeležen je rast broja zaposlenih u periodu 2010 – 2014. godine od 3,28%, dok je u regionu Srbija-jug zabeležen pad od 17,32%, pri čemu je interesantno da je i u *Delatnosti pripremanja i posluživanja hrane i pića* zabeležen pad zaposlenih od čak 23,27%, dok je u istoj delatnosti u regionu Srbija-sever zabeležen rast od 20,12%. Kretanje broja zaposlenih lica prema delatnostima u periodu 2010–2014. godine, a po regionima, dato je na graficima br. 11 i 12.

Grafikon br. 11

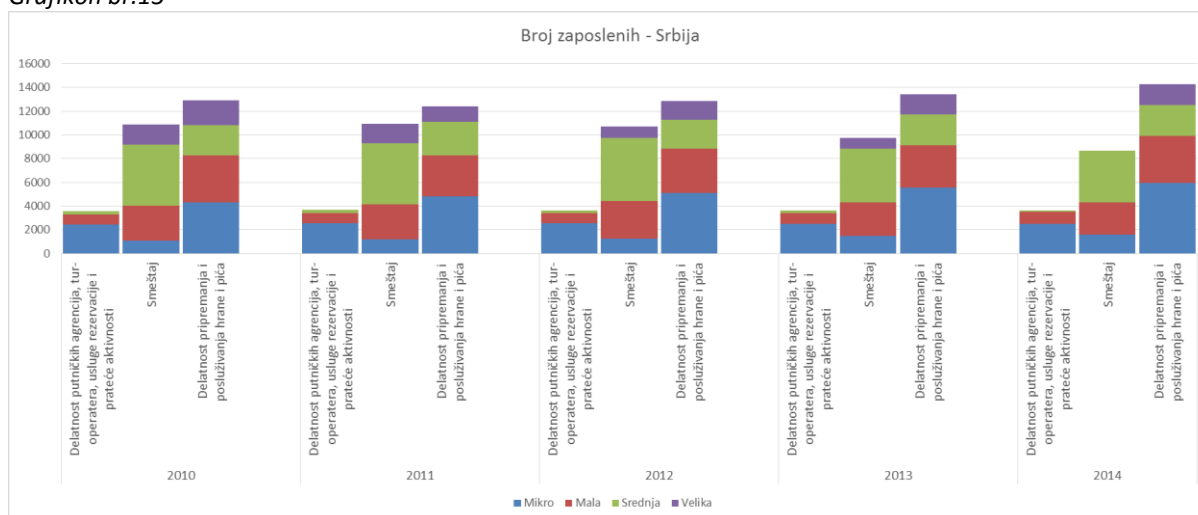
Grafikon br.12

Analiza broja zaposlenih u sektoru turizma i ugostiteljstva u 2014. godini pokazuje da je u *Delatnosti putničkih agencija, tur-operatora, usluga rezervacije i pratećih aktivnosti* najviše, čak 68,6%, lica zaposleno u mikro preduzećima, u malim preduzećima zaposleno je 28,04% lica, dok je u srednjim preduzećima zaposleno preostalih 3,36%. Očekivano, u delatnosti smeštaja najviše zaposlenih (50,17%) radi u srednjim preduzećima, 31,39% zaposleno je u malim preduzećima, dok je najmanje (18,45%) zaposlenih u mikro preduzećima. Distribucija broja zaposlenih lica u mikro, malim, srednjim i velikim preduzećima takođe je logična i u *Delatnosti pripremanja i posluživanja hrane i pića* i respektivno iznosi: 41.90%; 27.62%; 18.28% i 12.20%. Prikaz broja zaposlenih lica u

preduzećima kategorisanim prema veličini i delatnostima, u periodu 2010–2014. godine dat je na grafiku br. 13.

Grafikon br.13

Na osnovu istraživanja (Anketa poslodavaca) procenjuje se da će u preduzećima do kraja 2016. godine bruto stopa kreiranja poslova iznositi 7,6%, dok će bruto stopa gašenja poslova iznositi 4,4%, što bi dovelo do pozitivne neto stope kreiranja poslova od 3,2%. Rast zaposlenosti predviđen je u svim makrosektorima osim u Rudarstvu, gde je procenjena stopa rasta -0,3% kao i u makrosektoru Finansijske delatnosti, osiguranje, nekretnine gde je procenjena stopa -0,9%. Nadprosečne stope rasta očekuju se u makrosektorima Prerađivačka industrija 4,5%, Trgovina 4,7% i Ostale uslužne delatnosti 4,8%.

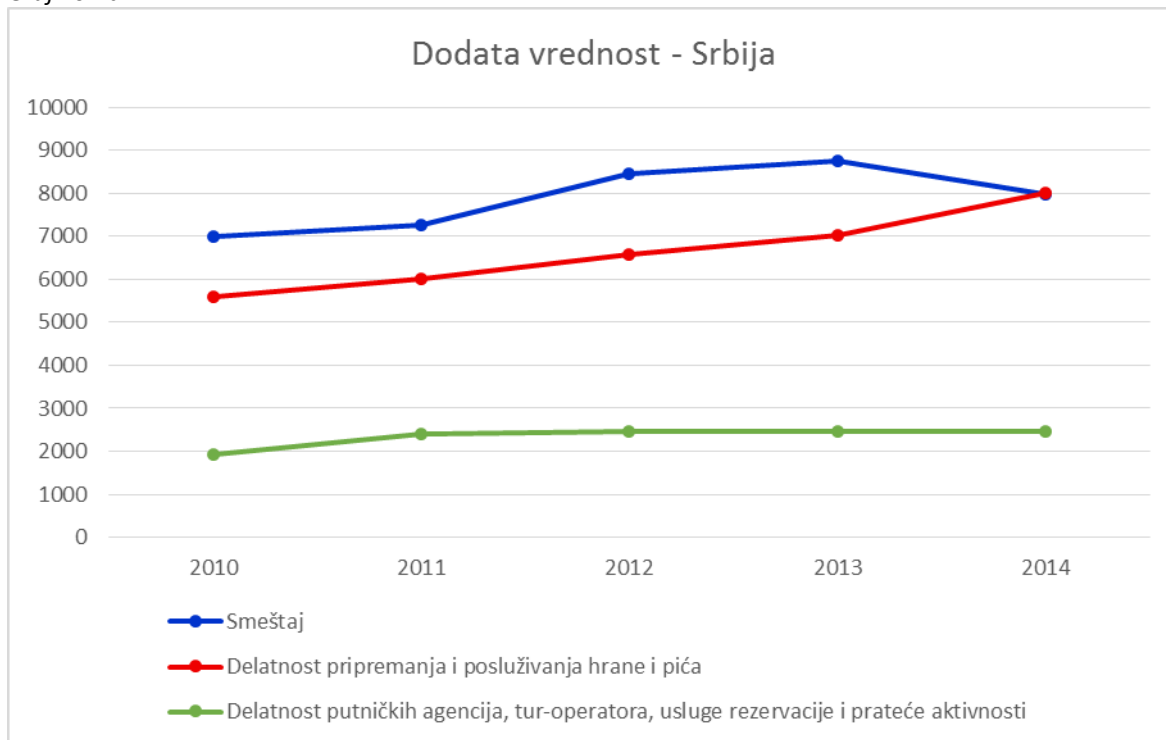
1.1.3 Dodata vrednost prema delatnosti i veličini preduzeća

Jedan od najbitnijih pokazatelja poslovanja preduzeća jeste **dodata vrednost** na godišnjem nivou. Prema definiciji ekonomske nauke, dodata vrednost (DV) iskazuje se u baznim cenama, tako što se vrednost proizvodnje (stvarno proizvedena količina proizvoda i usluga) i subvencija umanjuje za vrednosti međufazne potrošnje (troškovi materijala, proizvodnih i neproizvodnih usluga) i troškova poreza na proizvode i proizvodnju. Kao takva razmatra se u ovom dokumentu na osnovu dostupnih podataka za period 2010–2014. godine, publikovanih od strane RZS.

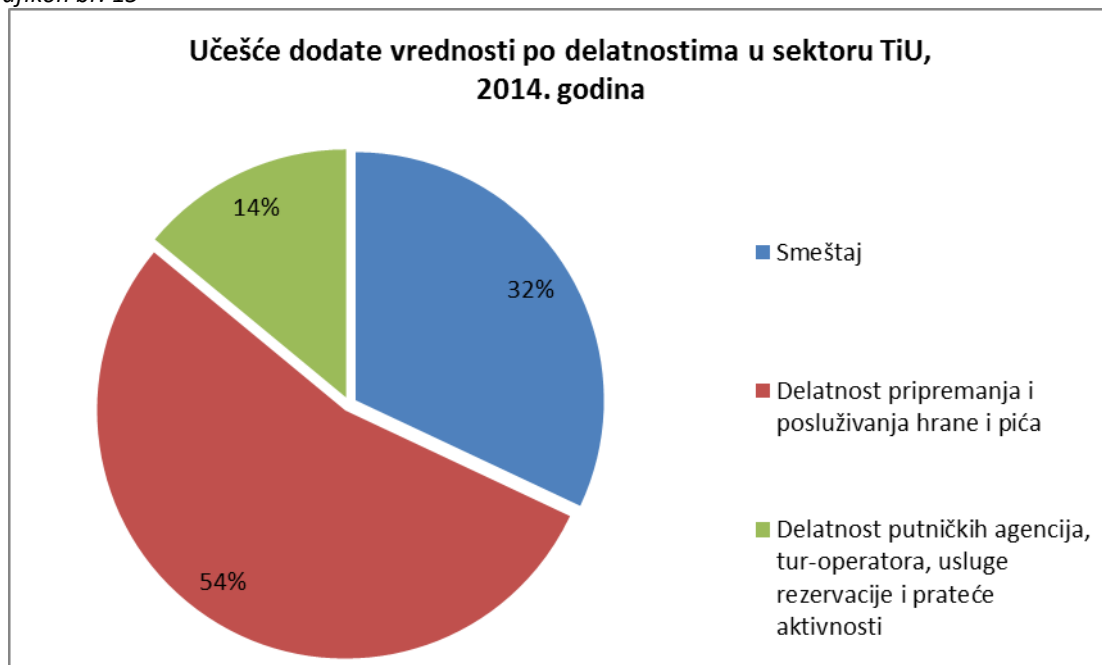
Učešće sektora turizma i ugostiteljstva u ostvarenoj dodatoj vrednosti u Republici Srbiji 2014. godine iznosilo je 18.442 miliona dinara i činilo je tek 1.21% ukupno dodate vrednosti u Srbiji.

U periodu 2010–2014. godine beleži se rast učešća dodate vrednosti ovog sektora od 20% u odnosu na Republiku Srbiju. Posmatrano prema delatnostima, rast dodate vrednosti u pomenutom periodu, najveći je u *Delatnosti pripremanja i posluživanja hrane i pića* i iznosi 42,74%, najmanji je u delatnosti *Smeštaja* (13,65%), dok *Delatnost putničkih agencija, tur-operatora, usluga rezervacije i pratećih aktivnosti* beleži rast od 28,36%. Promena ostvarene dodate vrednosti, prema delatnostima, u periodu 2010–2014. godine, iskazana u milionima RSD, data je na grafiku br. 14, dok je na grafiku br. 15 predstavljeno učešće pojedinačnih delatnosti u dodatoj vrednosti unutar sektora turizma i ugostiteljstva za 2014. godinu.

Grafikon br.14

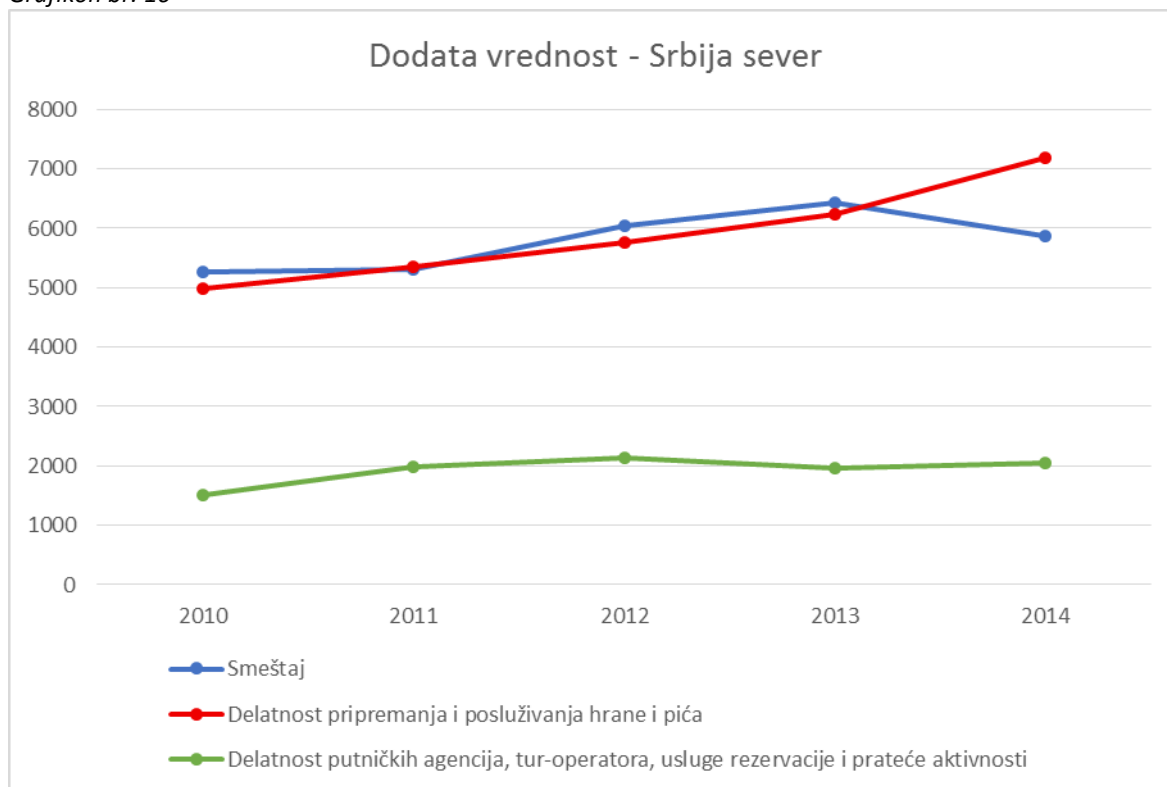

Grafikon br. 15

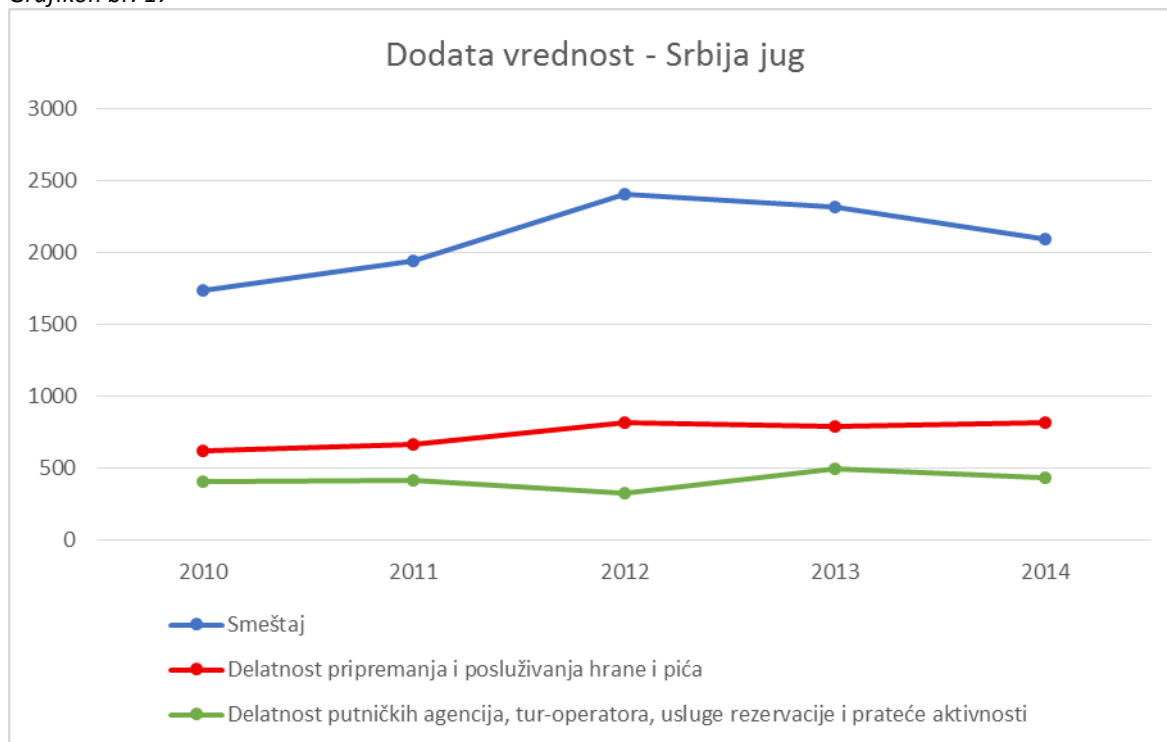

Na grafikonima br. 16 i 17 prikazana je promena dodate vrednosti u regionima Sever i Jug, u nominalnim iznosima iskazanim u milionima RSD, u periodu 2010–2014. godine. Uočava se da je najveći rast dodate vrednosti (44,14%) ostvaren u regionu Srbija-sever u *Delatnosti pripremanja i posluživanja hrane i pića*.

Grafikon br. 16

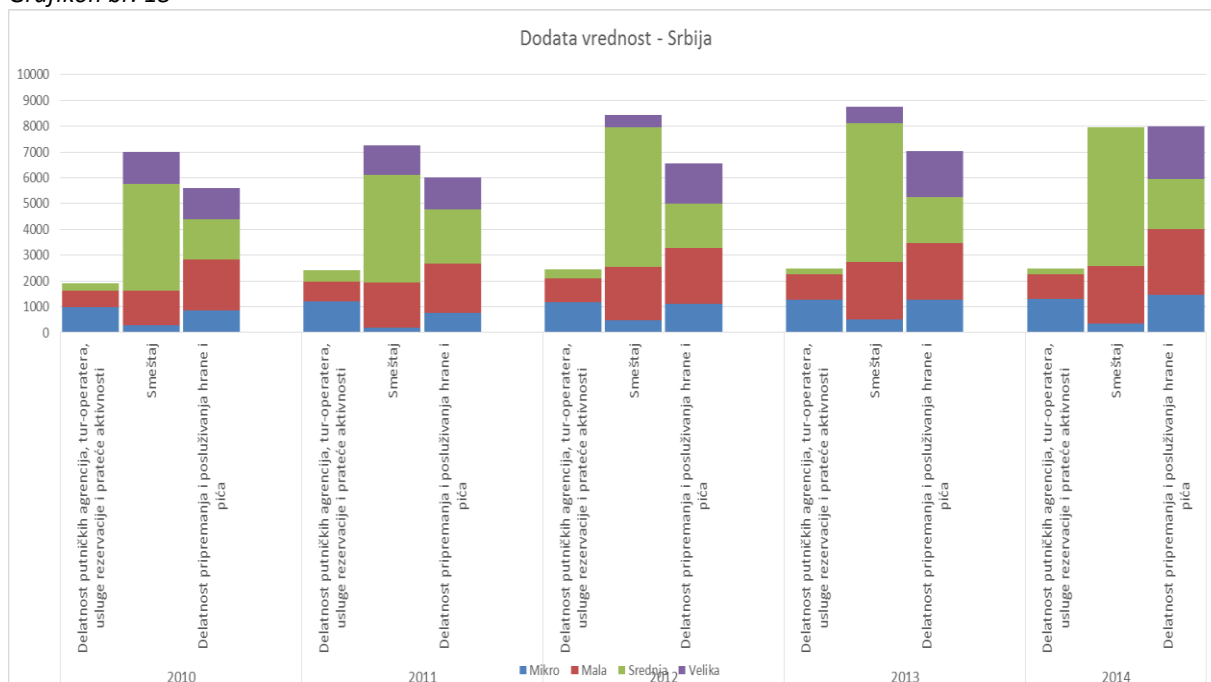
Grafikon br. 17

Analiza dodate vrednosti u sektoru turizma i ugostiteljstva za 2014. godinu, kao i veličine preduzeća i po delatnostima pokazuje da se najviša dodata vrednost (5.398 miliona RSD) ostvaruje u delatnosti *Smeštaja* i to u kategoriji srednjih preduzeća. U *Delatnosti pripremanja i posluživanja hrane i pića* dodata vrednost gotovo ujednačeno se ostvaruje bez obzira na

kategoriju preduzeća prema veličini. U *Delatnosti putničkih agencija, tur-operatora, usluga rezervacije i pratećih aktivnosti* najviša dodata vrednost ostvaruje se u mikropreduzećima. Prikaz zastupljenosti dodate vrednosti, po kategorijama preduzeća po veličini i delatnostima, u periodu 2010–2014. godine dat je na grafiku br. 18.

Grafikon br. 18

2. Struktura zaposlenih prema zanimanjima u sektoru

U ovom delu predstavljeni su obrađeni podaci o broju zaposlenih prema zanimanjima, delatnostima, starosnoj strukturi i vrsti radnog angažovanja. Korišćeni podaci su iz CROSO i ono što je specifično za ove podatke jeste pojam *zanimanja*. Naime, CROSO koristi dva pojma - *zanimanja stečena školovanjem* i *zanimanja za radna mesta*, za koje pak koristi iste šifre. Zanimanja stečena školovanjem u određenoj meri, ali ne u potpunosti, odgovaraju obrazovnim profilima u srednjem stručnom obrazovanju i zvanjima u višem i visokom obrazovanju. Razlika u nazivima potiče od činjenice da te podatke unose sami poslodavci, a prema CROSO ponuđenoj šifri⁷ i nazivu.

Razlike u nazivima zanimanja stečena školovanjem i obrazovnih profila u srednjem stručnom obrazovanju i zvanja u visokom obrazovanju su sledeće (navedeni su samo neki od primera):

Zanimanja stečena školovanjem CROSO	Obrazovni profili i zvanja MPNTR
Konobar, 4. stepen stručne spreme	Ugostiteljski tehničar, četvorogodišnje SSO
Kelner, 3. stepen stručne spreme	Konobar, trogodišnje SSO
Kuvar, 4. stepen stručne spreme	Kulinarski tehničar, četvorogodišnje SSO
Kulinar, 6.2 stepen stručne spreme	Diplomirani menadžer u gastronomiji, 6.2 stepen stručne spreme
Organizator ugostiteljsko -	Menadžer u hotelijerstvu, 7.1 stepen stručne spreme

⁷ CROSO primenjuje Odluku o jedinstvenom kodeksu šifara za unošenje i šifriranje podataka u evidencijama u oblasti rada, „Službeni list SRJ“, br. 9/98, 25/2000.

hotelijerskog poslovanja, 7.1 stepen stručne spreme	
---	--

Iako se mnoga zanimanja stečena školovanjem i koja su navedena u CROSO ne nalaze pod tim nazivima u obrazovnom sistemu, pretpostavka je da su zaposleni sa takvim nazivima u registru završili programe obrazovanja koji odgovaraju radnom mestu i poslodavcu, te će se u skladu sa tim ti podaci i posmatrati.

2.1 Sektorska zastupljenost zanimanja

Prema podacima dobijenim iz CROSO, broj zaposlenih sa zanimanjima stečenih školovanjem u sektoru turizam i ugostiteljstvo i koji rade u svim delatnostima iznosi 30.517. Skoro trećinu od toga čini broj zaposlenih sa zanimanjima stečenim školovanjem u sektoru turizam i ugostiteljstvo, a koji zaista i rade u sektoru turizam i ugostiteljstvo jeste 10.481. Sa druge strane, broj zaposlenih svih zanimanja koji rade u sektoru turizam i ugostiteljstvo skoro je 5 puta veći, tačnije 55.721.

Na ovom mestu analiza je usmerena na zaposlene sa zanimanjima stečenih školovanjem u sektoru turizam i ugostiteljstvo, koji i rade u sektoru turizam i ugostiteljstvo (10.481), a na odgovarajućim radnim mestima. Podaci iz CROSO jesu formalni podaci koji u određenom procentu ne predstavljaju realnost, što znači da je moguće da je određeni broj lica samo prijavljen da radi na određenim radnim mestima, ali da u stvarnosti ne obavlja taj posao. Međutim, kako su to jedini podaci ove vrste sa kojima se raspolaže, u tabeli br. 3 dat je spisak zanimanja stečenih školovanjem sa šiframa i brojem zaposlenih na odgovarajućim radnim mestima u sektoru Turizam i ugostiteljstvo.

Tabela br. 3

Šifra zanimanja	Zanimanje stečeno školovanjem	Broj zaposlenih
106501	ugostiteljsko-turistički manipulant	93
206500	pomoćni ugostitelj	62
206505	roštiljdžija	29
206506	pripremač pica	18
206511	pripremač namirnica	14
206513	servir	21
206514	pomoćnik broorskog konobara	1
206515	pomoćni kuvar	172
206516	pomoćnik poslastičara	8
206522	sobarica	42
306500	ugostitelj	650
306513	kelner	773
306515	kuvar jednostavnih jela	843
306516	poslastičar jednostavnih poslastica	84
306517	točilac pića	55
406500	turistički i ugostiteljski tehničar	506
406512	brodski kuvar	4
406513	konobar	2488
406514	brodski konobar	4
406515	kuvar	2362
406516	poslastičar	171
406522	domaćica smeštajnih jedinica	2
406523	repcionar	52
406531	turistički tehničar	493

506500	turistički i ugostiteljski tehničar - specijalista	26
506513	konobar - specijalista	90
506515	kuvar - specijalista	132
506516	poslastičar - specijalista	4
506517	barmen	56
506524	procesni organizator smeštaja i ishrane	4
506531	turistički tehničar - specijalista	24
616500	ekonomista za turizam i viši ugostitelj	224
616522	hotelska domaćica	2
616523	operativni organizator recepcijskih poslova	1
616525	operativni ugostiteljski organizator	18
616531	operativni turistički organizator	29
616532	turistički vodič	19
616533	turistički animator	3
626515	kulinar	154
716500	diplomirani ekonomista za turizam i ugostiteljstvo i diplomirani turizmolog	417
716591	organizator ugostiteljsko-hotelijskog poslovanja	64
716592	organizator turističkog poslovanja	20
726500	magistar ekonomskih nauka za turizam i ugostiteljstvo	5
726581	istraživač ugostiteljstva	2
726582	istraživač turizma	6
806500	doktor ekonomskih nauka za turizam i ugostiteljstvo	1
806581	naučni istraživač turizma i hotelijerstva	1
806591	organizator ugostiteljsko-turističkog poslovnog sistema	9
UKUPNO:		10.481

U sledećoj tabeli br. 4 predstavljena su i radna mesta na kojima su zaposlena lica sa odgovarajućim zanimanjem (**bold** slova). Za ovu svrhu, predstavljena su samo radna mesta na kojima je broj zaposlenih lica sa tim zanimanjem iznad 100.

Takođe, izračunat je i procenat učešća zaposlenih na tim radnim mestima u odnosu na broj zaposlenih sa odgovarajućim zanimanjem. Kategorija *Ostalo* predstavlja sva radna mesta na kojima su zaposlena lica sa određenim zanimanjem, pa se tu mogu naći i zanimanja kao što su vozač putničkih automobila, paker, portir itd. Kako se radi često o po jednom zaposlenom na tim radnim mestima, takva situacija ne utiče na celokupnu sliku zapošljavanja lica sa zanimanjem stečenim školovanjem na adekvatnim radnim mestima.

Tabela br. 4

Zanimanja stečena školovanjem i radna mesta	Broj zaposlenih	Procenat učešća
Pomoćni kuvar	172	
Pomoćni kuvar	102	59.3%
Kuvar	18	10.5%
Ostalo	52	30.2%
Ugostitelj	650	
Ugostitelj	266	40.9%
Konobar	129	19.8%
Kuvar	62	9.5%
Ostalo	193	29.7%
Kuvar jednostavnih jela	843	
Kuvar jednostavnih jela	418	49.6%
Kuvar	145	17.2%
Pomoćni kuvar	52	6.2%

Ostalo	230	27.3%
Kelner	773	
Kelner	439	56.8%
Konobar	199	25.7%
Ostalo	135	17.5%
Konobar	2488	
Konobar	2046	82.2%
Ostalo	442	17.8%
Kuvar	2362	
Kuvar	1606	68.0%
Pomoćni kuvar	159	6.7%
Konobar	123	5.2%
Kuvar jednostavnih jela	112	4.7%
Ostalo	362	15.3%
Poslastičar	171	
Poslastičar	66	38.6%
Konobar	20	11.7%
Ostalo	85	49.7%
Turistički i ugostiteljski tehničar	506	
Konobar	168	33.2%
Turistički i ugostiteljski tehničar	93	18.4%
Kuvar	39	7.7%
Ostalo	206	40.7%
Turistički tehničar	493	
Konobar	107	21.7%
Turistički tehničar	101	20.5%
Recepcionar	37	7.5%
Ostalo	248	50.3%
Recepcionar	52	
Recepcionar	41	78.8%
Ostalo	11	21.2%
Barmen	56	
Barmen	38	67.9%
Ostalo	18	32.1%
Kuvar - specijalista	132	
Kuvar	62	47.0%
Kuvar - specijalista	46	34.8%
Ostalo	24	18.2%
Kulinar	154	
Kuvar	61	39.6%
Kulinar	39	25.3%
Ostalo	54	35.1%
Ekonomista za turizam i viši ugostitelj	224	
Ekonomista za turizam i viši ugostitelj	68	30.4%
Recepcionar	20	8.9%
Menadžer	18	8.0%
Ostalo	118	52.7%
Diplomirani ekonomista za turizam i ugostiteljstvo i diplomirani turizmolog	417	
Diplomirani ekonomista za turizam i ugostiteljstvo i diplomirani turizmolog	146	35.0%
Menadžer	39	9.4%
Recepcionar	32	7.7%
Ostalo	200	48.0%

U većini zanimanja *Ostalo* čini oko 30% učešća, međutim mnogo je važnije posmatrati na kojim radnim mestima radi najveći broj lica sa odgovarajućim zanimanjem stečenim školovanjem. Utvrđeno je da 74,28% od ukupnog broja čine zanimanja, odnosno, radna mesta sa iznad 500 zaposlenih po zanimanju, a to su svega 6 zanimanja:

- konobar,
- kuvar,
- kuvar jednostavnih jela,
- kelner,
- ugostitelj i
- turistički i ugostiteljski tehničar.

Lica koja su zaposlena sa ovim zanimanjima uglavnom rade na odgovarajućim radnim mestima. Indikativno je to što su ovo sve zanimanja sa četvrtim stepenom obrazovanja i niže. Očigledno tržište rada u sektoru Turizam i ugostiteljstvo ima najviše potreba za kadrom sa tim stepenom obrazovanja.

2.2 Zaposleni prema starosti, stepenu obrazovanja i vrsti radnog angažovanja

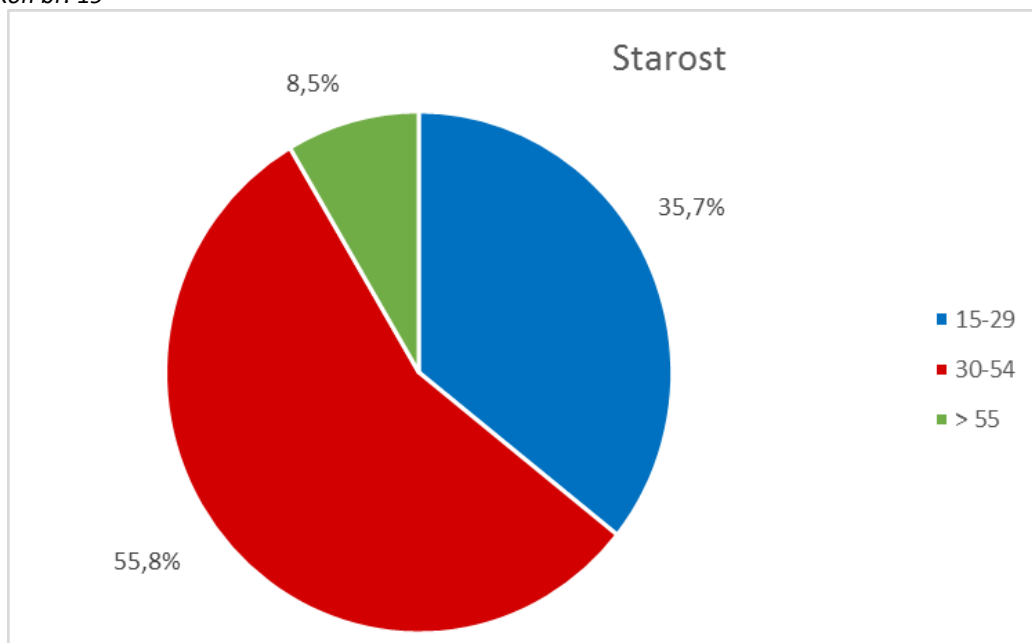
Kada se posmatra u kojim delatnostima rade kadrovi iz sektora Turizam i ugostiteljstvo, što je predstavljeno u sledećoj tabeli br. 5, može se primetiti da je najveći broj zaposlenih u matičnim delatnostima Usluge smeštaja i ishrane, Administrativnim i pomoćnim uslužnim delatnostima, zatim slede u delatnostima Prerađivačke industrije i Trgovine na veliko i trgovine na malo; popravka motornih vozila i motocikala.

Tabela br. 5

Delatnost	Broj zaposlenih
Nepoznati sektor	31
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	355
Rudarstvo	104
Prerađivačka industrija	4904
Snabdevanje električnom energijom, gasom, parom i klimatizacija	172
Snabdevanje vodom; upravljanje otpadnim vodama, kontrolisanje procesa uklanjanja otpada i sl.	269
Građevinarstvo	877
Trgovina na veliko i trgovina na malo; popravka motornih vozila i motocikala	4840
Saobraćaj i skladištenje	1087
Usluge smeštaja i ishrane	9780
Informisanje i komunikacije	312
Finansijske delatnosti i delatnost osiguranja	373
Poslovanje nekretninama	204
Stručne, naučne, inovacione i tehničke delatnosti	656
Administrativne i pomoćne uslužne delatnosti	2664
Državna uprava i odbrana; obavezno socijalno osiguranje	1240
Obrazovanje	722
Zdravstvena i socijalna zaštita	1067
Umetnost; zabava i rekreacija	479
Ostale uslužne delatnosti	380
Delatnost eksteritorijalnih organizacija i tela	1
UKUPNO:	30.517

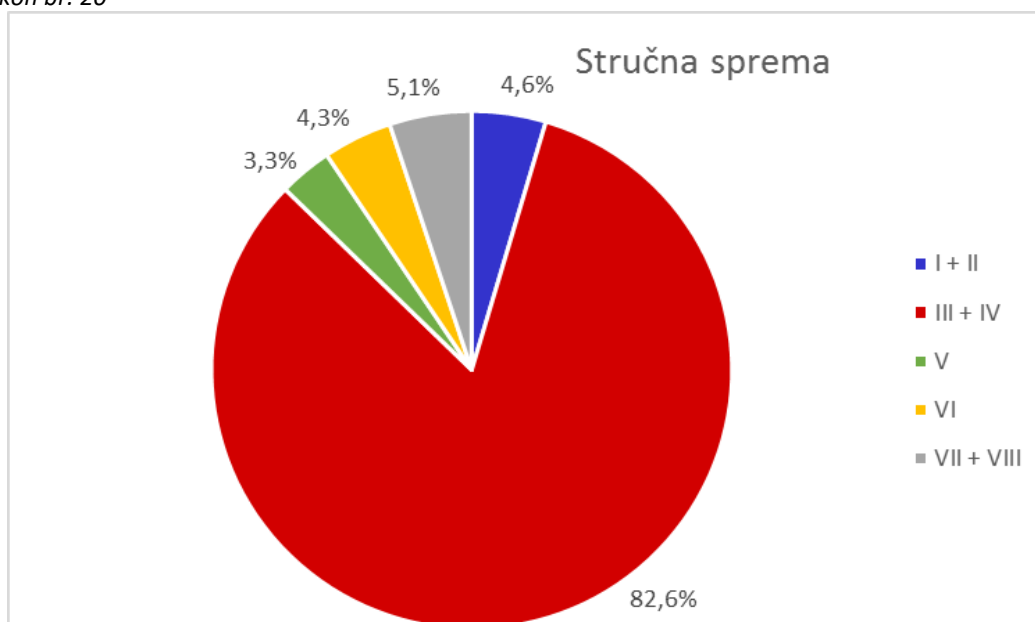
Ukoliko se posmatra starosna struktura onih koji su zaposleni u matičnom sektoru (delatnosti Usluge smeštaja i ishrane i Administrativnim i pomoćnim uslužnim delatnostima) sa odgovarajućim školovanjem, koji čine 40,77% od svih delatnosti, može se primetiti da je najveći broj onih starosne dobi 30-54 godina. Učešće zaposlenih te starosne dobi u sektoru *Usluge smeštaja i ishrane* približan je njihovom učešću u svim delatnostima - razlika je u skoro 3 procentna poena (52.49% u matičnom sektoru i 55.79% u svim delatnostima). Na grafiku br. 19 može se videti da je 35,7% onih koji su starosne dobi 15-29 godina, što je normalno ukoliko se ima u vidu priroda posla u sektoru.

Grafikon br. 19

Raspored onih koji su u sektoru Turizam i ugostiteljstvo sa zanimanjima stečenih školovanjem i rade u tom sektoru, a u odnosu na stepene stručne spreme, vidi se na grafiku br. 20.

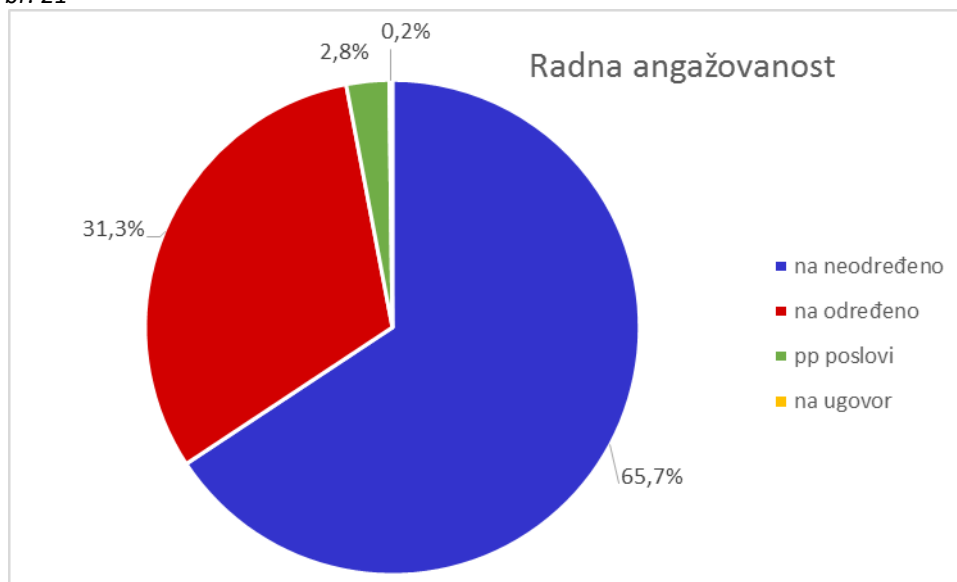
Grafikon br. 20

Primećuje se da je u sektoru turizam i ugostiteljstvo ubedljivo najviše zaposlenih (82,6%) sa završenom srednjom školom (trogodišnje i četvorogodišnje stručno obrazovanje), ostale kategorije su približne zastupljenosti, s tim što treba naglasiti da je peti stepen stručne spreme najmanje zastupljen među zaposlenima.

Prema radnoj angažovanosti u sektoru Turizam i ugostiteljstvo, najveći je broj onih koji rade na neodređeno vreme - 6735, što predstavlja 65,7% od ukupnog broja zaposlenih, zatim slede lica zaposlena na određeno, a najmanji broj lica radi po ugovoru, što se može videti na grafiku br. 21.

Grafikon br. 21

2.3 Zarade prema delatnostima i zanimanjima

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku⁸, u maju 2016. godine prosečne neto zarade u delatnosti *Smeštaj* iznosile su 33.901 dinara ili 77,13% prosečne neto zarade na nivou Republike Srbije. U odnosu na jun 2015. godine, povećane su za 4,3%.

Iako su u okviru sektora nominalno najniže neto zarade u *Delatnosti putničkih agencija, tur-operatora, usluga rezervacije i pratećih aktivnosti* (18.526 dinara; 42,15% republičkog proseka), ova delatnost beleži najveći rast (20,36%) neto zarada u periodu jun 2015–maj 2016. godine.

Delatnost pripremanja i posluživanja hrane i pića u periodu jun 2015–maj 2016. godine beleži rast neto zarada od 2,83%, i u maju 2016. godine nominalno one iznose 25.222 rsd, što predstavlja 57,39% republičkog proseka. Prikaz kretanja neto zarada prema delatnostima u periodu jun 2015–maj 2016. godine dat je u tabeli br. 6, dok je širi prikaz zarada u istom periodu dat u Prilogu br. 2.

⁸ Prosečne zarade po oblastima KD2010.

Tabela br. 6 Prosečne zarade po delatnostima u RSD

	2015. jun	2015. jul	2015. avgust	2015. septembar	2015. oktobar	2015. novembar	2015. decembar	2016. januar	2016. februar	2016. mart	2016. april	2016. maj
Ukupno	44583	45601	44630	43925	44124	44166	51485	40443	44450	45870	49249	43951
55 Smeštaj	32503	36198	35235	34890	33006	31585	39464	29961	33662	35376	35768	33901
56 Delatnost pripremanja i posluživanja hrane i pića	24528	24531	25426	24743	24616	24733	25833	24178	25608	25504	25749	25222
79 Delatnost putničkih agencija, tur- operatora, usluge rezervacije i prateće aktivnosti	15392	19651	17289	17239	15182	15209	17475	22484	16132	17524	17734	18526

Na osnovu podataka iz Centralnog registra obaveznog socijalnog osiguranja, moguće je analizirati zarade prema zanimanjima zastupljenim u sektoru. Prema ovim podacima prosečna neto zarada u sektoru Turizam i ugostiteljstvo, samo za zanimanja koja su matična za sektor, na nivou Republike Srbije iznosi 44.399,54 RSD. Najviše prosečne zarade registruju se u zanimanjima: Istraživač turizma (103.453 RSD), Procesni organizator smeštaja i ishrane (59.348 RSD), Organizator ugostiteljsko-hotelijskog poslovanja (58.317 RSD) i Barmen (55.948 RSD), dok se najniže prosečne zarade ostvaruju u zanimanjima Pomoćni kuvar, Pomoćni ugostitelj i Pripremač pica u iznosu nešto manjem od 31.000 RSD, a zatim slede Kelner, Konobar, Pomoćnik poslastičara, Pripremač namirnica i Operativni turistički organizator sa oko 32.000 RSD. Prikaz prosečnih neto zarada po zanimanjima za 2015. godinu dat je u Tabeli br. 7.

Tabela br. 7

PROSEČNE NETO ZARADE U 2015. GODINI			
ZANIMANJE	Srbija	Srbija - sever	Srbija-jug
BARMEN	55948.75	37468.03	65189.11
DIPLOMIRANI EKONOMISTA ZA TURIZAM I UGOSTITELISTVO I DIPLOMIRANI TURIZMOLOG	49651.12	55731.19	43571.04
DOMAĆICA SMEŠTAJNIH JEDINICA	51831.15	62470.00	41192.29
EKONOMISTA ZA TURIZAM I VIŠI UGOSTITELJ	42882.62	43320.31	42444.92
HOTELSKA DOMAĆICA	157823.13	157823.13	
ISTRAŽIVAČ TURIZMA	103453.22	55430.39	151476.05
KELNER	32237.98	32335.86	32140.10
KONOBAR	32395.90	35462.10	29329.69
KONOBAR - SPECIJALISTA	37544.49	37950.11	37138.86
KULINAR	46233.91	57675.49	34792.33
KUVAR	36809.10	39743.66	33874.54
KUVAR - SPECIJALISTA	44857.23	52793.61	36920.86
KUVAR JEDNOSTAVNIH JELA	41268.09	45526.91	37009.27
MAGISTAR EKONOMSKIH NAUKA ZA TURIZAM I UGOSTITELISTVO	37013.78	37013.78	
OPERATIVNI TURISTIČKI ORGANIZATOR	32562.64	39988.84	25136.44
OPERATIVNI UGOSTITELJSKI ORGANIZATOR	39656.08	39656.08	
ORGANIZATOR TURISTIČKOG POSLOVANJA	49647.15	83005.90	32967.77
ORGANIZATOR UGOSTITELJSKO-HOTELIJERSKOG POSLOVANJA	58317.06	69370.37	47263.76
ORGANIZATOR UGOSTITELJSKO-TURISTIČKOG POSLOVNOG SISTEMA	29492.50	29492.50	
POMOĆNI KUVAR	30155.83	31117.80	29193.85
POMOĆNI UGOSTITELJ	30606.08	35749.48	25462.68
POMOĆNIK BRODSKOG KONOBARA	46307.91		46307.91
POMOĆNIK POSLASTIČARA	32372.02	32372.02	
POSLASTIČAR	37224.80	35474.37	38975.22
POSLASTIČAR - SPECIJALISTA	34032.00	34032.00	
POSLASTIČAR JEDNOSTAVNIH POSLASTICA	36932.64	38217.66	35647.63
PRIPREMAČ NAMIRNICA	32911.76	33532.14	31671.00
PRIPREMAČ PICA	30634.47	30691.19	30577.75
PROCESNI ORGANIZATOR SMEŠTAJA I ISHRANE	59247.91	72176.26	46319.56
RECEPCIONAR	39234.42	43203.49	35265.35
ROŠTILJDŽIJA	30037.34	31177.85	28896.84
SERVIR	33254.70	34471.31	32038.09
SOBARICA	41549.64	50270.38	32828.90
TOČILAC PIĆA	31077.60	32733.29	29421.90
TURISTIČKI ANIMATOR	39173.64	33308.50	45038.78
TURISTIČKI I UGOSTITELJSKI TEHNIČAR	37067.68	40496.31	33639.06
TURISTIČKI I UGOSTITELJSKI TEHNIČAR - SPECIJALISTA	51151.41	68591.19	33711.63
TURISTIČKI TEHNIČAR	42183.80	51989.58	32378.03
TURISTIČKI TEHNIČAR - SPECIJALISTA	46425.17	50065.87	44604.82
TURISTIČKI VODIČ	49360.26	53961.15	40158.50
UGOSTITELJ	38209.69	47604.85	28814.54
UGOSTITELJSKO-TURISTIČKI MANIPULANT	35953.89	34180.79	37726.99
PROSEK	44398.35	47016.48	39697.95

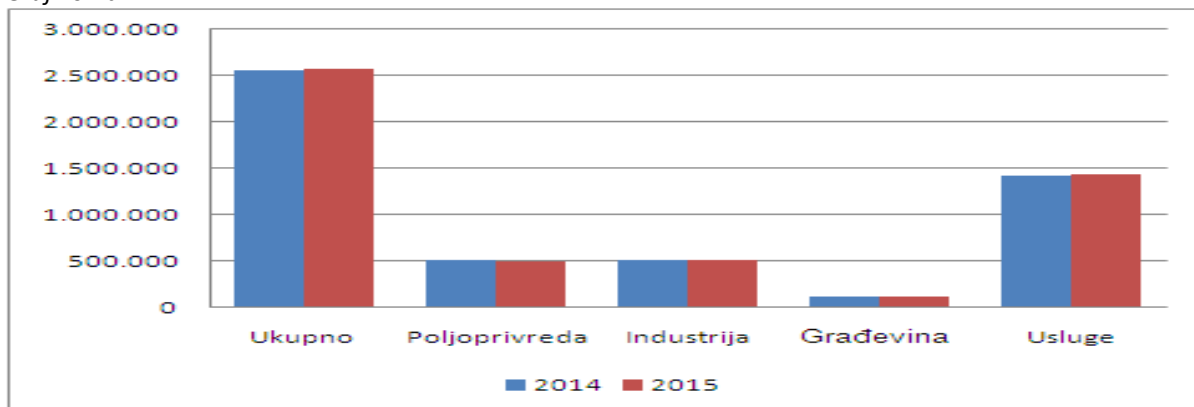
3. Kretanje zaposlenosti

3.1 Zaposlenost

Prema podacima dobijenim iz Ankete o radnoj snazi za 2014. i 2015. godinu, sa nivoima agregacije podataka na četiri sektora (Usluge, Građevina, Industrija i Poljoprivreda), ukupna zaposlenost (lica

starosti 15 i više godina) povećana je za 0,58%. Rast je registrovan u sektorima⁹ građevine i usluga od 1,32% i 1,77% respektivno, dok je u sektoru industrije registrovan pad od 0,65 % , što je značajno blaži negativan trend u odnosu na prvu dekadu 21 veka. U istom periodu u tri od četiri sektora delatnosti registrovano je smanjenje učešća broja zaposlenih u ukupnoj zaposlenosti, dok se u sektoru usluga u razmatranom periodu ovo učešće povećalo.

Grafikon br. 22

Izvor: Anketa o radnoj snazi – RZS

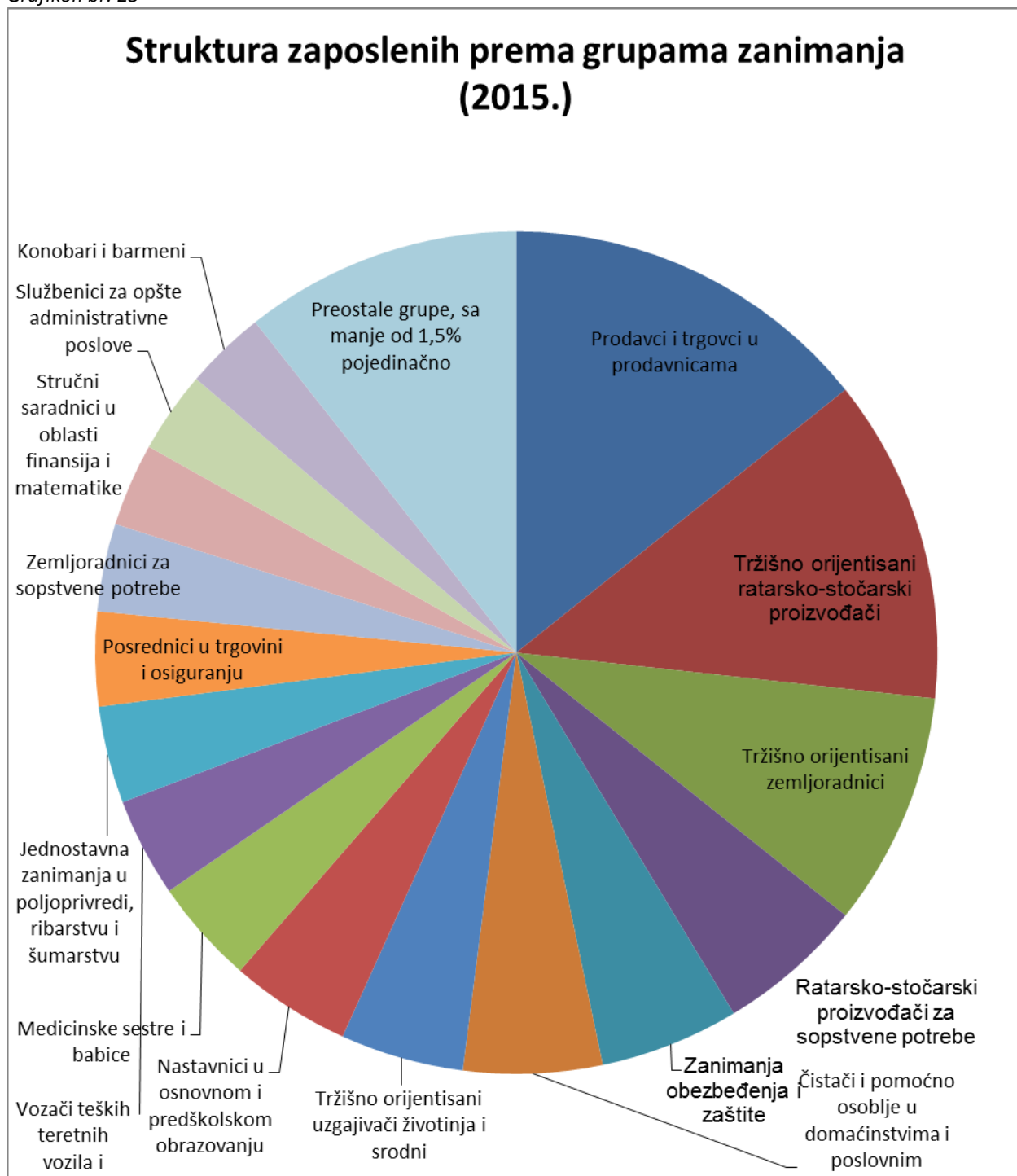
U sektoru Turizma i ugostiteljstva, u okviru Usluga smeštaja i ishrane beleži se rast zaposlenih za 44,09% (sa 59.629 u 2014. na 85.919 u 2015. godini) čime je i učešće u zaposlenosti sa 2,46% u 2014. godini poraslo na 3,36% u 2015. godini.

3.1.1 Struktura zaposlenih prema grupama zanimanja

U Anketi o radnoj snazi (ARS), podaci o zaposlenima kategorišu se prema ISCO 08 klasifikaciji i agregiraju se na nivou podvrsta (trolesna šifra). U strukturi zaposlenih u 2015. godini, a prema podvrstama zanimanja najzastupljeniji su bili: Prodavci i trgovci u prodavnicama (7,29%); Tržišno orijentisani ratarsko-stočarski proizvođači i zemljoradnici; Ratarsko-stočarski proizvođači za sopstvene potrebe; Zanimanja obezbeđenja i zaštite; Čistači i pomoćno osoblje u domaćinstvima i poslovnim prostorima; Tržišno orijentisani uzgajivači životinja i srodni; Nastavnici u osnovnom i predškolskom obrazovanju; Medicinske sestre i babice; Vozači teških teretnih vozila i autobusa; Jednostavna zanimanja u poljoprivredi, ribarstvu i šumarstvu; Posrednici u trgovini i osiguranju; Saradnici u oblasti finansija i matematike; Službenici za opšte administrativne poslove i Konobari i barmeni (1,58%). Iz sektora ugostiteljstva i turizma sledi podvrsta zanimanja – Kuvari sa 0,68% učešća. Treba imati u vidu vrlo ograničenu reprezentativnost uzorka iz ARS na nivou grupa zanimanja prema Međunarodnoj standardnoj klasifikaciji zanimanja (ISCO).

⁹**Sektor poljoprivrede** obuhvata poljoprivredu, šumarstvo i ribarstvo. **Sektor industrije** obuhvata rudarstvo, prerađivačku industriju, snabdevanje električnom energijom, gasom i parom, snabdevanje vodom i upravljanje otpadnim vodama. **Sektor usluga** obuhvata trgovinu na veliko i malo, saobraćaj i skladištenje, usluge smeštaja i ishrane, informisanje i komunikacije, finansijske delatnosti i delatnost osiguranja, poslovanje nekretninama, stručne, naučne, inovacione i tehničke delatnosti, administrativne i pomoćne uslužne delatnosti, državnu upravu i obavezno socijalno osiguranje, obrazovanje, zdravstvenu i socijalnu zaštitu, umetnost, zabavu i rekreaciju, ostale uslužne delatnosti, delatnost domaćinstva kao poslodavca, delatnost eksteritorijalnih organizacija i tela.

Grafikon br. 23

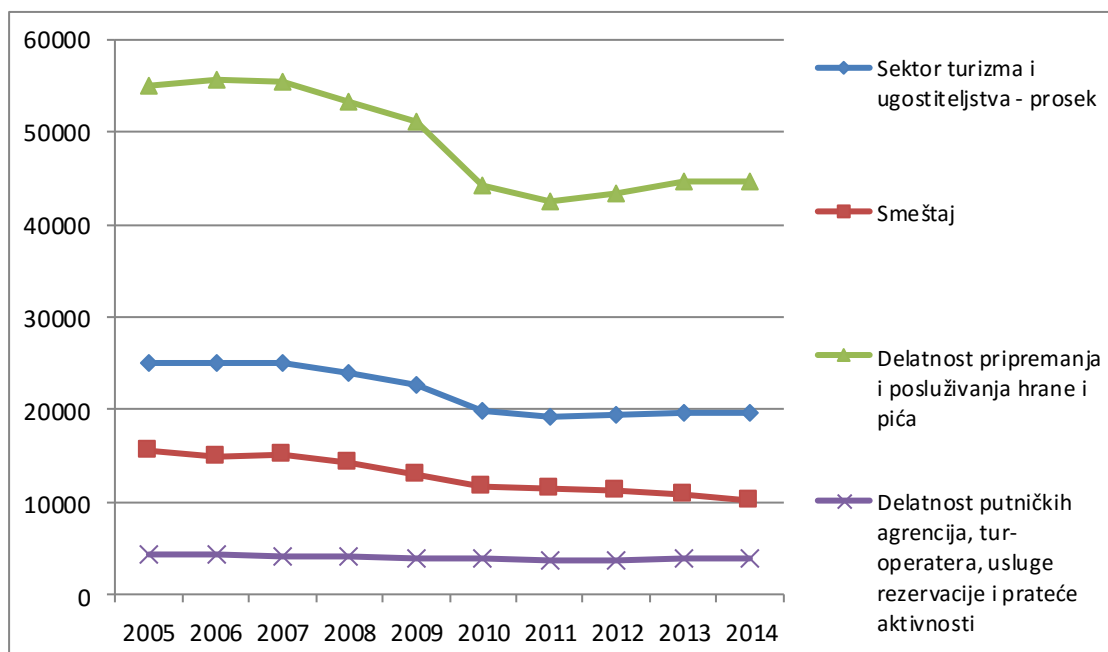
3.2 Registrovana (formalna) zaposlenost

3.2.1 Registrovana (formalna) zaposlenost prema delatnostima (godišnji prosek)

Analiza kretanja registrovane (formalne) zaposlenosti za period 2005–2014. godine pokazuje da je u tom periodu zaposlenost smanjena za 15,13%. U okviru sektora ugostiteljstva i turizma, u periodu 2005–2014. godine, prosečan pad registrovane zaposlenosti iznosi 21,85%. Najveći pad registrovane zaposlenosti zabeležen je u delatnosti *Smeštaja* - 34,83%. U *Delatnosti pripremanja i posluživanja hrane i pića* pad registrovane zaposlenosti iznosi 18,94%, dok je najniži pad

registrovane zaposlenosti od 12,46% u *Delatnosti putničkih agencija, tur-operatora, usluga rezervacije i pratećih aktivnosti*. Kretanje registrovane zaposlenosti (u nominalnom iznosu) u periodu 2005–2014. godine, a prema delatnostima prikazano je na Grafikonu br. 24.

Grafikon br. 24

Izvor: RZS

Razlike u podacima iz administrativnih i anketnih izvora moguće je objasniti različitim metodološkim pristupima koji su istaknuti u uvodnom delu.

U 2015. godini, učešće grupacije *Smeštaj i ishrana*, unutar koje su delatnosti *Smeštaj* i *Delatnost pripremanja i posluživanja hrane i pića*, iznosilo je 3,41% u ukupnoj zaposlenosti. Posmatrano po regionima: u severnom delu Srbije ovo učešće iznosi 3,81%, u južnom delu Srbije 3,08%. Učešće ove grupacije u ukupnoj zaposlenosti najpovoljnije je u Beogradskom regionu (4,29%), dok je najmanje u Regionu Šumadije i Zapadne Srbije (2,79%).

3.2.2 Zaposlenost prema stepenu obrazovanja

Prema podacima dobijenim iz CROSO za 2015. godinu, u strukturi zaposlenih najzastupljenija su bila lica sa srednjim obrazovanjem sa 64,83%, zatim sa višim i visokim obrazovanjem (20,83%), dok je učešće zaposlenih sa nižim obrazovanjem iznosilo 14,34%. U odnosu na obrazovnu strukturu zaposlenih u svim delatnostima u sektoru Usluge smeštaja i ishrane (bez grupe *Delatnosti putničkih agencija, tur-operatora, usluga rezervacije i pratećih aktivnosti*) unutar sektora Administrativne i pomoćne uslužne delatnosti, jer su ovi podaci dobijeni samo prema sektorima) dominira učešće lica sa trećim i četvrtim stepenom obrazovanja i niže (zajedno čine 7,14%), zatim slede lica sa višim i visokim obrazovanjem - 2,13%, dok je najmanje lica sa petim stepenom obrazovanja, što se može objasniti i samom strukturom potražnje u ovom sektoru. Posmatrano prema regionima, uočava se da region Sever ima bolju obrazovnu strukturu na svim nivoima u odnosu na region Jug, posebno u višem i visokom obrazovanju, 1,37% i 0,75%.

4. Perspektive razvoja sektora

Prema Strategiji razvoja turizma Republike Srbije od 2005. do 2015. godine ("Službeni glasnik RS", br. 91/2006), razvoj turističkog sektora bio je usmeren, između ostalog, i na:

- saobraćajnu povezanost sa međunarodnim tržištima,
- dovršen proces privatizacije svih hotelskih preduzeća,
- restrukturisanu i modernizovanu hotelsku i turističko-ugostiteljsku ponudu (u skladu sa svetskim standardima i kategorizacijom),
- prisustvo globalnih hotelskih lanaca (u Beogradu, Novom Sadu, Kragujevcu, Nišu), kao i većeg broja hotelskih lanaca od regionalnog značaja (posebno u banjskim lečilištima), i
- primenu savremenih standardnih operativnih procedura i standarda usluživanja u svim kategorizovanim smeštajnim i ugostiteljskim objektima.

Investiciona ulaganja su do 2015. godine u turizmu bila usmerena na: restrukturisanje, rehabilitovanje i podizanje kvaliteta već postojećih objekata turističke ponude; razvoj nove smeštajne ponude prema konceptu održivog razvoja; kao i velike projekte tzv. urbane rehabilitacije u cilju efikasne turističke valorizacije pojedinih potencijalno izuzetno atraktivnih gradskih zona.

Prioritetni turistički proizvodi, definisani 2015. godine na osnovu procesa ocenjivanja atraktivnosti, jesu sledeći: 1) gradski odmor, poslovni turizam + MICE¹⁰; 2) kružne ture, specijalni interesi; 3) nautika; 4) zdravstveni i banjski turizam (spa/wellness), planine i jezera, ruralni turizam. Značaj ovih proizvoda za Republiku Srbiju kao turističku destinaciju u najvećoj meri proizlazi iz činjenice da ih u svetskim razmerama odlikuje veliki i konstantan obim tražnje, ili dinamična stopa rasta tražnje, ili velika prosečna potrošnja po danu boravka. U tom smislu, prodor Republike Srbije na tržište bilo kog od ovih proizvoda bi se u velikoj meri pozitivno odrazio na današnji broj i strukturu dolazaka i noćenja, kao i na ostvarenu inostranu turističku potrošnju u zemlji.

Kako je u dokumentu identifikovano da je strateški nedostatak za razvoj turizma, pored ostalog, nedostatak međunarodno kvalifikovanih hotelskih i turističkih menadžera, kadrova u novim turističkim zanimanjima (animacija, zabava, manifestacije, tematski parkovi, interpretacioni centri i sl.), u cilju unapređenja neophodno je, uz oslonac na malo i srednje poslovanje, stvoriti uslove za primenu standarda međunarodnog kvaliteta u hotelskoj industriji, ali i prilagoditi ponudu u obrazovnom sistemu definisanim prioritetima razvoja turizma u Republici Srbiji. Tačnije, neophodno je razviti ili unaprediti kvalifikacije na svim nivoima sa takvim znanjima i veštinama koje odgovaraju projektovanim potrebama i međunarodnim standardima u turizmu.

¹⁰ MICE - Meetings Incentives Congresses Exhibitions - skupovi, turizam vezan za posebna interesovanja, kongresi, izložbe.

III PONUDA I POTRAŽNJA PREMA ZANIMANJIMA I KVALIFIKACIJAMA

1. Ponuda – nezaposleni – NSZ

Ponuda sa aspekta nezaposlenosti posmatra se kao broj nezaposlenih na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje u sektoru Turizam i ugostiteljstvo, koji obuhvata zanimanja grupe ugostiteljstva i turizma u okviru područja rada Trgovina, ugostiteljstvo i turizam. Krajem 2015. godine, u toj grupi bilo je 25.845 nezaposlenih lica, što predstavlja 3,57% od ukupnog broja nezaposlenih (724.096). Veliku većinu čini broj nezaposlenih (21.377 odnosno 82,71%) sa zanimanjima III i IV stepena stručne spreme, dok je najmanje (315) nezaposlenih lica sa zanimanjima V stepena stručne spreme.

Kada se posmatra broj nezaposlenih u periodu 2010-2015. godine, iako je došlo do smanjenja ukupne nezaposlenosti za 0,74%, u sektoru Turizam i ugostiteljstvo došlo je do porasta od 19,9%.

Kada je reč o zanimanjima i kvalifikacijama u navedenom periodu, radi pouzdanosti podataka, pri analizi su izuzeta sva zanimanja i kvalifikacije u kojima je broj nezaposlenih lica u 2015. godini bio manji od 5%. Tako je najveći rast nezaposlenosti zabeležen kod zanimanja: kuvar jednostavnih jela, poslastičar jednostavnih poslastica, kuvar, konobar, kelner, turistički i ugostiteljski tehničar, turistički tehničar. Neznatno smanjenje primećeno je kod zanimanja i kvalifikacija: recepcionar, kulinar, poslastičar – specijalista, ekonomista za turizam i viši ugostitelj, operativni ugostiteljski organizator, dok je najveći pad broja nezaposlenosti uočen kod zanimanja: servir, pomoćni ugostitelj, ugostitelj, točilac pića, sobarica, operativni turistički organizator, organizator ugostiteljsko - hotelijerskog poslovanja, organizator turističkog poslovanja.

Zaključuje se da tržište rada u sektoru turizma i ugostiteljstva ima potrebu za zanimanjima i kvalifikacijama ili sa nižim nivoima obrazovanja i obuke koje se traži za servira, sobarice itd., ili sa visokim nivoom obrazovanja koje je neophodno za zanimanja kao što su organizator ugostiteljsko - hotelijerskog poslovanja, organizator turističkog poslovanja, itd.

2. Ponuda – obrazovanje

Ponuda sa aspekta obrazovanja posmatra se kao broj učenika ili studenata koji upišu odnosno završe srednjoškolsko ili visoko obrazovanje za sticanje kvalifikacija, ali i kao broj i vrsta kvalifikacija u sektoru Turizam i ugostiteljstvo.

Kvalifikacije-obrazovni profili u srednjem stručnom obrazovanju klasifikuju se prema tzv. područjima rada, a sektor turizma i ugostiteljstva pripada području rada Trgovina, ugostiteljstvo i turizam. Međutim, sve predstojeće analize rađene su tako što je trgovina, kao oblast, posmatrana zajedno sa svim ostalim područjima rada. To znači da kada se izračunavalo npr. učešće upisanih učenika u obrazovne profile koji pripadaju sektoru Turizam i ugostiteljstvo, računalo tako što se suma upisanih u obrazovne profile koji pripadaju samo ugostiteljstvu i turizmu delila sa sumom svih upisanih u obrazovne profile koji pripadaju ostalim područjima rada uključujući i oblast trgovine.

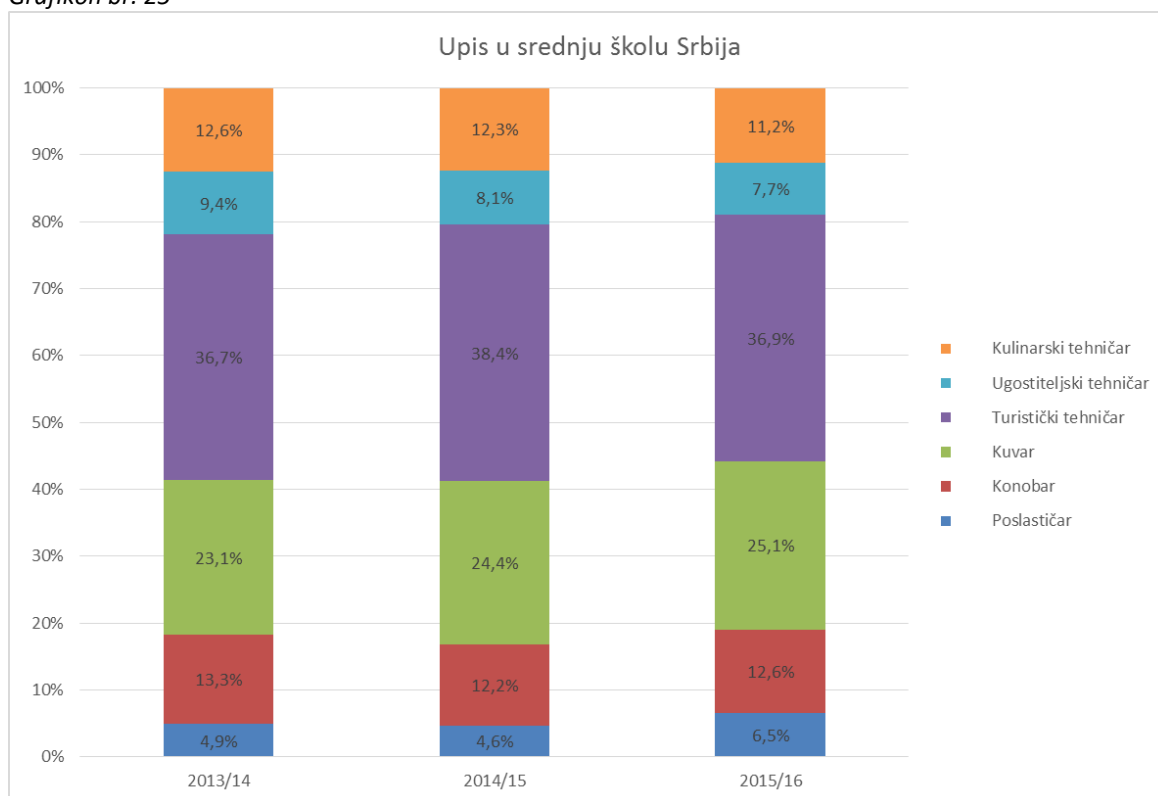
Prema zvaničnim podacima RZS, u skladu sa prethodnim, a posmatrano za period 2013-2015. godine, u srednjoškolskom obrazovanju (trogodišnjem i četvorogodišnjem) prosečan udeo upisanih učenika u prvu godinu u obrazovne profile koji pripadaju sektoru Turizam i ugostiteljstvo (4856) u odnosu na upis u svim područjima rada (51624) u Republici Srbiji iznosi 9,41%. Udeo

upisanih u trogodišnje obrazovanje (2050) jeste 23,26%, dok je udeo u četvorogodišnjem obrazovanju 6,56% (2806).

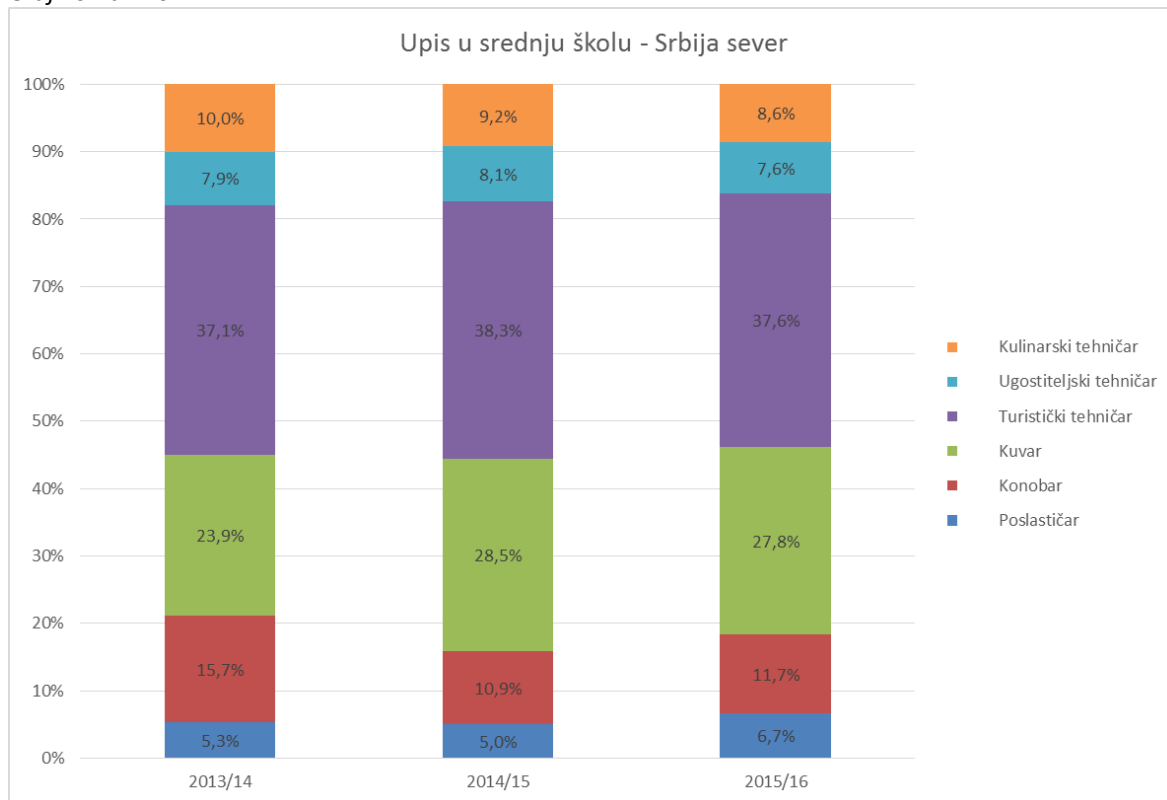
Kada se posmatra po regionima, u regionu Sever taj odnos je nešto manji i iznosi 20,56% za trogodišnje obrazovanje i 5,30% za četvorogodišnje. Kada je region Jug u pitanju, situacija je bolja, pa je udeo upisa u trogodišnje obrazovanje u sektoru Turizam i ugostiteljstvo 25,89%, dok je udeo upisa u četvorogodišnje 7,72%. Trogodišnje i četvorogodišnje obrazovanje ovde se posmatralo samo u odnosu na ukupne sume po regionima, a ne u odnosu Republiku Srbiju (izvor: RZS). Uočava se da je u sektoru Turizam i ugostiteljstvo veća zainteresovanost za upis u trogodišnje obrazovanje nego u četvorogodišnje, kako u regionu Sever tako i u regionu Jug, što nije slučaj u ostalim područjima rada.

Na sledećim graficima se može videti upis iz ugla zastupljenosti obrazovnih profila u samom sektoru Turizam i ugostiteljstvo (prosek za isti period) i primećuje se da je u trogodišnjem obrazovanju najveći upis u obrazovni profil Kuvar, kako na ukupnom nivou tako i po regionima, dok je u četvorogodišnjem obrazovanju najveći upis u obrazovni profil Turistički tehničar.

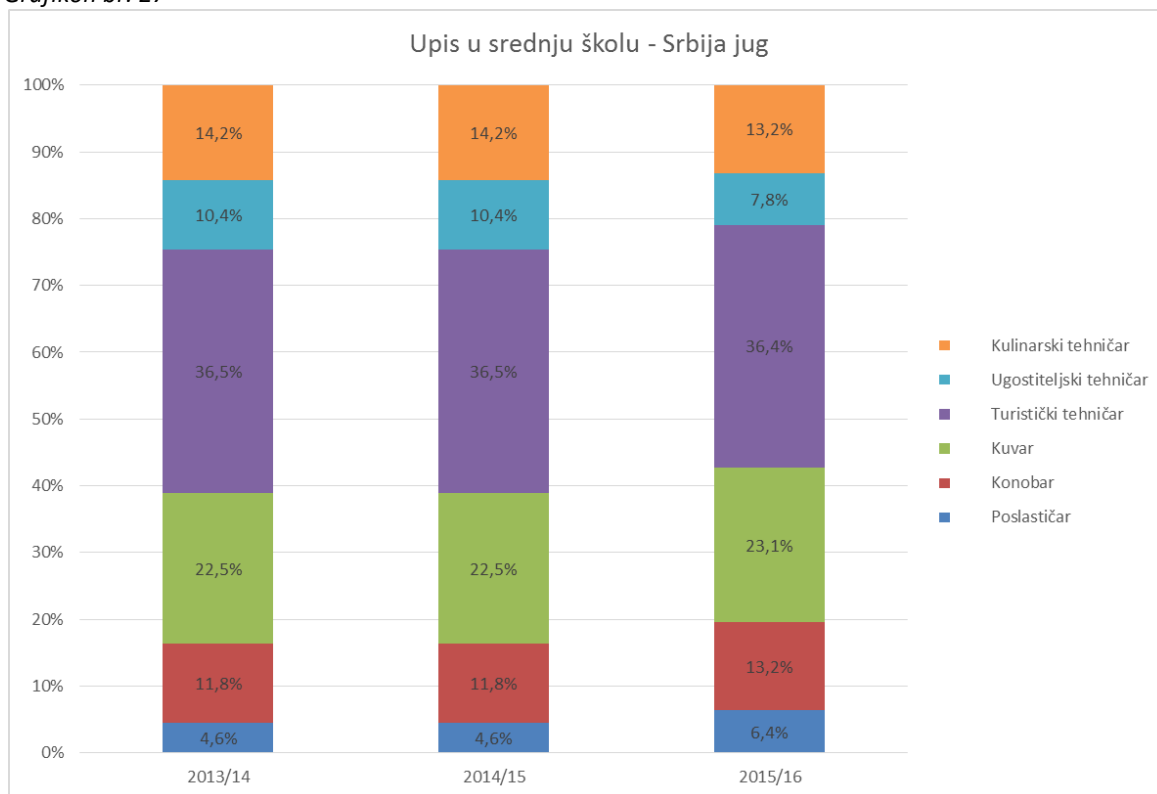
Grafikon br. 25

Grafikon br. 26

Grafikon br. 27

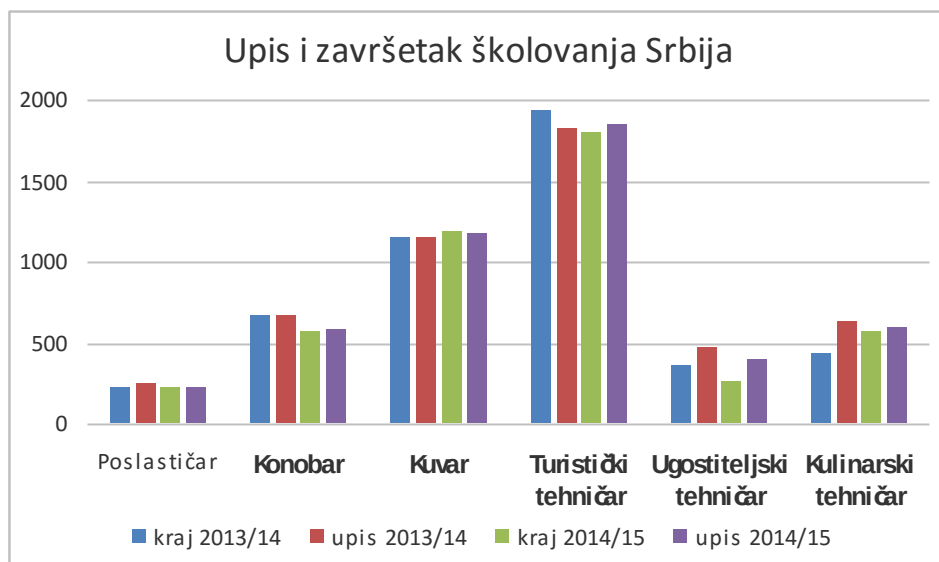
Razlozi za situaciju većeg upisa u trogodišnje obrazovanje uopšte u ovom sektoru, kao i za razlike u upisu među profilima, mogu biti višestruki, a neki od njih su:

- (ne)zainteresovanost učenika

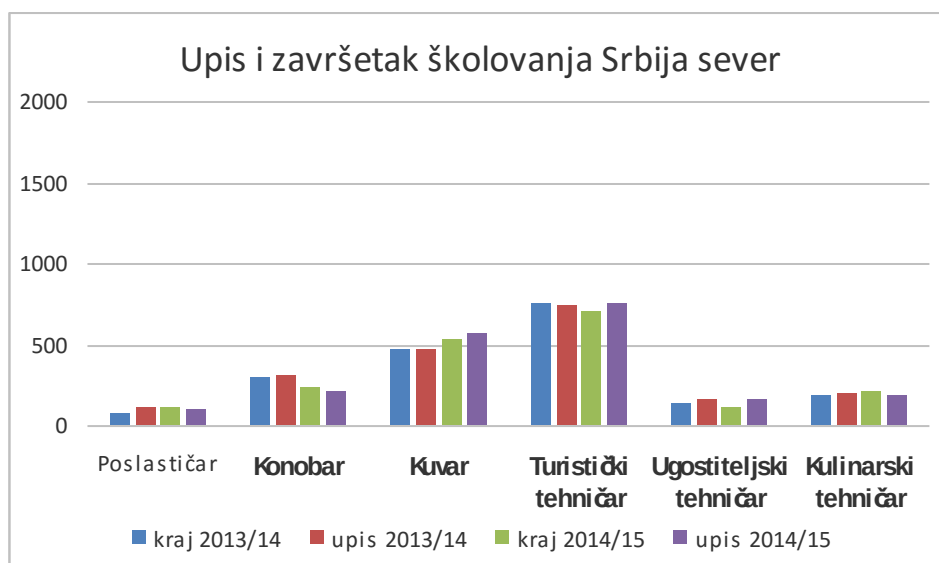
- nezahtevnost programa
- geografska distribucija škola sa ovim profilima
- (ne)dovoljnost broja nastavnog kadra
- brzo zapošljavanje nakon završetka školovanja
- itd.

Što se tiče broja onih koji su završili školovanje u sektoru Turizam i ugostiteljstvo u 2015. godini, situacija je slična kao i na upisu, a prikazano je na sledećim graficima (izvor: RZS).

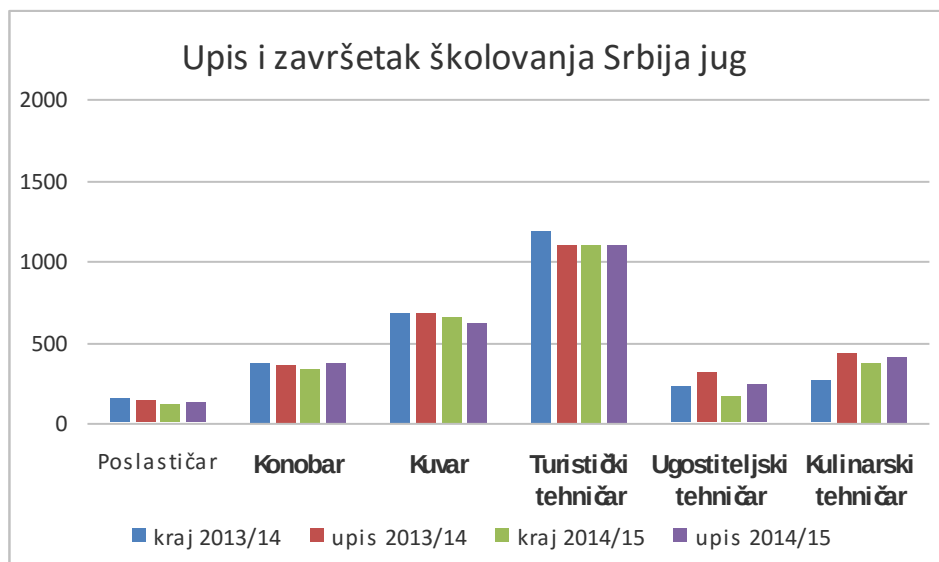
Grafikon br. 28

Grafikon br. 29

Grafikon br. 30

Ukoliko se posmatra visoko obrazovanje, prema zvaničnim podacima RZS za period 2012-2014. godine, ukupan broj studenata koji upisuju studije sva tri stepena u turizmu i ugostiteljstvu u Republici Srbiji jeste 6567, međutim, samo ih četvrtina završava, svega 1622. Razlog za tako mali broj onih koji uspeju da završe studije može samo da se nagađa u ovom trenutku, ali moglo bi da bude tema za dalje istraživanje.

Razlika upisa i završetka po posmatranim godinama je neznatna, ali je razlika upisa na studije u turizmu skoro četiri puta veća nego u ugostiteljstvu. Taj nalaz ne začuđuje ukoliko se uzme u obzir činjenica da u turizmu na studijama I stepena postoje programi za sticanje zvanja Diplomirani turizmolog i Menadžer u hotelijerstvu, na studijama II stepena Master geograf – turizmolog, Menadžer u hotelijerstvu i Magistar iz oblasti turizma, a na na studijama III stepena Doktor nauka turizmologije. Sa druge strane, prema podacima RZS, u ugostiteljstvu postoji samo jedan program studija I stepena za sticanje zvanja Diplomirani menadžer u gastronomiji.

Ponuda kvalifikacija srednjeg stručnog i visokog obrazovanja u sektoru Turizam i ugostiteljstvo prema Strategiji razvoja turizma Republike Srbije nije dovoljna i neophodno je proširiti je kvalifikacijama koje će pospešiti razvoj turizma u Republici Srbiji, uz koji se neizbežno razvija i ugostiteljstvo.

3. Tražnja – zapošljavanje sa evidencije NSZ

Prema podacima Nacionalne službe zapošljavanja, za period od 2010. do 2015. godine, kumulativni indeks zapošljavanja za sva područja rada iznosi 17,86. Ovo praktično znači da je svako šesto lice koje je evidentirano na NSZ u toku godine našlo zaposlenje. U sektoru turizma i ugostiteljstva kumulativni indeks zapošljavanja viši je od proseka, iznosi 20,55, što znači da je preko Nacionalne službe za zapošljavanje svako peto lice u toku godine pronašlo zanimanje. Prikaz indeksa zapošljavanja dat je u tabeli br. 8.

Tabela br. 8 indeks zapošljavanja po područjima rada, u periodu 2010-2015. god.

Područje rada	INDEKS ZAPOS LJAVANJA					
	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	Kumulativ 2011-2015.
Vaspitanje i obrazovanje	31.19	36.15	37.25	39.27	38.79	36.60
Zdravstvo, farmacija i socijalna zaštita	26.30	28.30	29.16	29.24	29.23	28.51
Društveno - humanističko područje	21.25	23.88	25.94	27.90	28.74	25.83
Prirodno - matematičko područje	20.36	22.03	22.96	25.37	26.07	23.50
Ekonomija, pravo i administracija	19.53	22.32	22.50	24.41	25.67	22.93
Elektrotehnika	18.78	20.77	21.30	23.98	25.24	22.02
Poljoprivreda, proizvodnja i prerada hrane	19.48	21.46	20.92	23.45	24.74	21.98
Saobraćaj	16.73	19.41	20.61	23.24	25.06	21.01
Ugostiteljstvo i turizam	17.04	18.34	19.83	22.99	24.22	20.55
Geodezija i građevinarstvo	18.05	18.29	19.39	21.41	24.08	20.26
Hemija, nemetali i grafičarstvo	16.33	18.98	20.03	22.04	23.09	20.04
Trgovina, ugostiteljstvo i turizam	16.59	17.45	18.96	21.59	22.61	19.40
Fizička kultura i sport	16.64	18.18	19.09	21.02	21.39	19.27
Šumarstvo i obrada drveta	15.03	19.25	18.45	21.15	22.51	19.22
Kultura, umetnost i javno informisanje	15.07	18.07	19.08	20.89	21.29	18.99
Mašinstvo i obrada metala	16.26	17.90	18.35	20.09	21.40	18.77
Geologija, rudarstvo i metalurgija	16.46	18.42	16.48	18.58	19.46	17.87
Tekstilstvo i kožarstvo	13.92	15.58	16.91	18.98	19.83	16.89
Komunalne, tapetarske i farbarske usluge	10.86	12.28	14.44	16.41	16.95	14.03
Ostalo	8.42	9.18	9.69	10.74	12.36	10.05
UKUPNO	15.10	16.78	17.51	19.33	20.66	17.86

Izvor: NSZ

Na osnovu kumulativnog indeksa zapošljavanja u periodu 2011–2015 godine, može se zaključiti da su najveći nivo tražnje (respektivno od 35,88 do 29,96) imala zanimanja: Organizator turističkog poslovanja; Operativni organizator recepcijskih poslova; Turizmolog; Kuvar – specijalista i Organizator ugostiteljsko - hotelijerskog poslovanja. Najniži nivo tražnje, mereno indeksom zapošljavanja, poslodavci su iskazali za zanimanja Procesni organizator smeštaja i ishrane (5,88); Pomoćnik broskog konobara; Hotelska domaćica; Pomoćnik poslastičara i Pripremač namirnica (11,89). Prikaz nivoa tražnje, prema zanimanjima, mereno indeksom zapošljavanja, kao i broj nezaposlenih lica na dan 31.12.2015. godine prema polu dat je u tabeli br. 9 i u Prilogu br. 3.

Tabela br. 9 (Prilog br. 3)

Zanimanje	INDEKS ZAPOSŁJAVANJA						Nezaposlena lica	
	2011	2012	2013	2014	2015	Kumulativ 2011-2015	stanje na dan 31.12.2015	
							Ukupno	Žene
106501 Ugostiteljsko - turistički manipulant	16.25	15.15	9.43	13.33	7.94	12.73	37	20
206500 Pomoćni ugostitelj (II SSS i PK)	11.99	11.44	12.24	13.17	13.24	12.36	221	62
206511 Pripremač namirnica	8.21	10.32	11.07	13.43	15.95	11.89	196	121
206513 Servir	12.23	11.49	13.10	17.27	16.57	13.93	551	165
206514 Pomoćnik brodskog konobara	4.88	8.82	12.50	6.45	16.13	9.47	19	3
206515 Pomoćni kuvar	13.11	12.83	15.43	17.29	17.30	15.10	598	400
206516 Pomoćnik poslastičara	9.80	11.00	14.56	9.09	12.09	11.36	62	49
206522 Sobarica	9.09	14.29	25.00	20.00	0.00	13.33	5	5
306500 Ugostitelj (III SSS i KV)	13.28	14.98	15.09	14.29	15.98	14.63	128	44
306513 Kelner	15.54	16.48	17.96	22.52	23.38	19.23	5,669	1,333
306515 Kuvar jednostavnih jela	17.84	19.25	20.22	23.06	24.69	21.08	6,326	3,708
306516 Poslastičar jednostavnih poslastica	16.48	17.39	18.89	22.35	24.32	20.00	1,601	1,360
306517 Točilac pića	16.88	17.27	16.10	15.63	13.79	16.16	56	21
406500 Turistički i ugostiteljski tehničar (IV SSS)	15.89	17.16	20.20	21.48	24.46	19.84	1,947	1,251
406513 Konobar	15.80	17.70	18.51	24.19	23.49	19.97	1,216	435
406515 Kuvar	20.18	21.66	22.31	26.40	27.36	23.72	1,820	1,043
406516 Poslastičar	16.28	13.41	14.61	24.71	25.93	18.91	48	41
406523 Recepcionar	12.41	18.32	19.29	17.12	16.18	16.67	86	65
406531 Turistički tehničar	16.26	18.84	20.11	21.60	24.32	20.60	2,431	1,789
506500 Turistički i ugostiteljski tehničar - specijalista (V SSS i VKV)	12.50	23.08	14.29	0.00	26.67	16.07	8	4
506513 Konobar - specijalista	17.21	17.21	22.94	32.49	28.52	23.54	173	23
506515 Kuvar - specijalista	25.45	26.16	32.46	38.33	29.22	30.05	114	67
506516 Poslastičar - specijalista	27.27	7.41	33.33	41.67	18.75	25.86	10	9
506524 Procesni organizator smeštaja i ishrane	0.00	0.00	28.57	0.00	0.00	5.88	6	2
616500 Ekonomista za turizam i viši ugostitelj (VI - 1 SSS)	22.60	25.43	25.20	25.04	26.80	24.95	752	491
616522 Hotelska domaćica	20.00	11.11	0.00	14.29	14.29	10.53	6	6
616523 Operativni organizator recepcijskih poslova	41.67	45.45	18.18	38.46	33.33	35.71	4	3
616525 Operativni ugostiteljski organizator	24.84	19.39	30.87	23.33	23.36	24.28	71	22
616531 Operativni turistički organizator	16.35	16.27	13.71	21.82	17.75	16.97	215	143
626510 Turizmolog		17.07	36.56	27.07	32.28	30.26	105	82
626515 Kulinar	22.22	26.42	27.27	37.70	29.31	29.28	19	5
716500 Diplomirani ekonomista za turizam i ugostiteljstvo i diplomirani turizmolog (VII - 1 SSS)	23.01	25.85	27.04	28.96	28.42	26.64	810	561
716510 Diplomirani turizmolog / master turizmolog		12.99	26.48	29.81	34.39	29.81	265	200
716591 Organizator ugostiteljsko - hotelijerskog poslovanja	23.67	29.71	30.29	33.54	33.33	29.96	59	45
716592 Organizator turističkog poslovanja	34.00	27.78	39.13	41.18	36.84	35.88	14	12
Zanimanja ugostiteljstva i turizma	17.04	18.34	19.83	22.99	24.23	20.55	25,845	13,699

4. Odnos ponude i potražnje

Odnos ponude i potražnje u sektoru moguće je sagledavati na osnovu analize podataka u vezi sa brojem nezaposlenih lica, prilivom na evidenciju nezaposlenih lica, kretanjem broja upisanih i onih učenika i studenata koji su završili školovanje, sa jedne strane, i, sa druge, podataka o zapošljavanju sa evidencije NSZ i indeksa zapošljavanja. Prilikom analize korišćen je isti način praćenja pokazatelja zanimanja u odnosu na obrazovne profile i studijske programe, kako je to prikazano u poglavlju II STANJE I PERSPEKTIVE RAZVOJA SEKTORA podnaslovu 2. Struktura zaposlenih prema zanimanjima u sektoru. Prikaz ovih pokazatelja u odnosu na izabrane - aktuelne obrazovne profile i studijske programe dat je u Tabeli br. 10.

Tabela br. 10

Obrazovni profili / studijski programi	Pokazatelji ponude				Pokazatelji tražnje	
	Nezaposleni – godišnji prosek 2010 -2015.	Priliv na evidenciju nezaposlenih – prosek 2010 – 2015.	Izlaz iz obrazovanja –godišnji prosek 2013 – 2015.	Upis – godišnji prosek 2012 – 2015.	Zapošljavanje sa evidencije NSZ – godišnji prosek 2010 – 2015.	Indeks zapošljavanja 2010 – 2015. (kumulativ)
Trogodišnje srednje obrazovanje						
Poslastičar	1597	1133	196	226	543	19,46
Konobar	5671	4136	568	545	1886	19,23
Kuvar	6183	4779	1074	987	2305	21,08
Četvorogodišnje srednje obrazovanje						
Turistički tehničar	1976	1657	1598	1562	733	20,60
Ugostiteljski tehničar	1208	810	267	355	403	19,97
Kulinarski tehničar	1727	1445	424	524	748	23,72
Visoko obrazovanje						
Menadžer u hotelijerstvu	78	83	207		49	29,96
Diplomirani turizmolog	116	125	105		63	29,81

Analiza odnosa ponuda i potražnje pokazuje da je veći indeks tražnje kod lica sa završenim visokim obrazovanjem. Svaki treći menadžer u hotelijerstvu i diplomirani turizmolog koji su prijavljeni na evidenciju NSZ nađe posao. Kod lica sa srednjim obrazovanjem najveći indeks tražnje, odnosno zapošljavanja s evidencije, u periodu 2010-2015. godine registrovan je kod turističkih tehničara (svaki četvrti u toku godine nađe posao), zatim slede kuvari i kulinarski tehničari (svaki peti). Međutim, kada se posmatra zapošljavanje s evidencije NSZ i priliv iz obrazovanja na godišnjem nivou, može se zaključiti da je kod turističkih tehničara i kulinarskih tehničara skoro duplo veći broj lica koja završe srednju školu u odnosu na broj lica koja na godišnjem nivou nađu posao, a prethodno su bila prijavljena na evidenciju NSZ. I pored toga što jedan broj lica nakon srednjeg obrazovanja nastavlja školovanje, iz perspektive srednjeg stručnog obrazovanja i pripreme za tržište rada čini se opravdanim smanjivanje upisnih kvota za navedene obrazovne programe. Za nivo trogodišnjeg obrazovanja iz sektora Turizam i ugostiteljstvo, i pored činjenice da je na evidenciji NSZ, u godišnjem proseku broj lica je najmanje 8 puta veći u odnosu na broj lica koja izlaze iz obrazovanja, pa je samim tim i konkurencija veća. Nivo tražnje je značajno iznad broja lica koja završavaju srednje trogodišnje stručne škole, pa su i mogućnosti za dobijanje posla u zavisnosti od kompetentnosti lica veće u odnosu na napred navedene kvalifikacije na četvrtom stepenu obrazovanja.

Kod kvalifikacija na nivou visokog obrazovanja, izlaz iz obrazovanja veći je od zapošljavanja s evidencije NSZ, a očigledna je velika produkcija menadžera u hotelijerstvu kod kojih na godišnjem nivou visoko obrazovanje završi 2,5 puta više lica nego što ih ima na evidenciji nezaposlenih NSZ. Istovremeno, nivo tražnje mereno indeksom zapošljavanja s evidencije NSZ jeste takav da bi se broj lica koja godišnje steknu kvalifikaciju menadžera u hotelijerstvu, a pod pretpostavkom da pre toga nije bio nijedan na evidenciji nezaposlenih NSZ, zaposlili u roku od četiri godine. Ovako velika nesrazmernost odnosa ponude i tražnje, i pored činjenice da se jedan deo menadžera ne prijavljuje na evidenciju nezaposlenih NSZ, navodi na zaključak da bi značajno trebalo smanjiti upisne kvote za menadžere u ugostiteljstvu za lica koja se finansiraju iz budžeta Republike Srbije.

IV ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

1. Glavni nalazi

Za Srbiju je karakteristično veoma sporo obnavljanje proizvodnje do nivoa predtranzicionog maksimuma. Privreda Srbije je pre globalne recesije (2008) dostigla samo oko 80% BDP-a iz 1990. godine, a industrija tek oko 50%. Pod uticajem svetske ekonomske krize, sektori Industrije i Građevinarstva zabeležili su najznačajni pad učešća u BDP-u. Istovremeno, došlo je do izraženog trenda deindustrijalizacije (prvenstveno prerađivačke industrije) u privredi Srbije, nastalog prevashodno kao posledica neadekvatne strukture investicija, delimično neuspele privatizacije i ekspanzije sektora usluga. Posledično, u prvoj dekadi ovog veka prosečna stopa rasta industrije bila je -0,1%, iako je komparativno gledajući BDP u Srbiji rastao kao i BDP zemalja u okruženju. U tom kontekstu kretanja u industriji Srbije, su slična kretanjima u Evropskoj uniji. Međutim, situacija je kod nas specifična s obzirom da u prethodnom razdoblju nije dovršeno restrukturiranje privrede. Tako je industrija, posebno prerađivačka, dočekala krizu uglavnom s niskim nivom konkurentnosti i efikasnosti poslovanja, povećanom nelikvidnošću, uz kontinuiran pad zaposlenosti i sve manjim brojem proizvoda za izvoz kao i nepovoljnom tehnološkom strukturom prerađivačke industrije koju karakteriše visoko učešće grupa niske tehnološke i srednje-niske tehnološke intenzivnosti. Prema raspoloživim podacima (2013. godina) za međunarodno poređenje učešća pojedinih sektora u bruto domaćem proizvodu za Srbiju u poređenu sa zemljama iz regiona karakteristično je relativno visoko učešće industrije. Od balkanskih zemalja (za koje je rađena komparacija) samo Rumunija ima veće učešće - 34,2%.

U 2014. godini u sektoru turizma i ugostiteljstva poslovalo je 3918 preduzeća, a njihov broj se povećao u odnosu na 2010. godinu za 4,5%. U sve tri delatnosti (Smeštaj, Delatnost pripremanja i posluživanja hrane i Delatnost putničkih agencija, tur-operatora, usluga rezervacije i pratećih aktivnosti) beleži se trend rasta broja preduzeća, a najviši zabeležen porast je u Delatnosti pripremanja i posluživanja hrane (36,6%). Gotovo 90% preduzeća pripada kategoriji mikro i malih preduzeća, dok je u 2014. godini poslovalo samo 3 velika preduzeća i to u delatnosti pripremanja i posluživanja hrane i pića.

Približno 3% zaposlenih u Republici Srbiji 2014. godine bilo je zaposleno u sektoru turizma i ugostiteljstva. Broj zaposlenih u ovom sektoru do 2014. godine pokazivao je blagi trend pada, iako nasuprot tome, broj zaposlenih u Delatnosti pripremanja i posluživanja hrane pokazuje trend rasta. U Delatnosti putničkih agencija i tur-operatora broj zaposlenih stagnira, dok se u sektoru Smeštaja beleži pad broja zaposlenih od oko 20% u periodu 2010-2014. godine. Odstupanje od ovih trendova uočava se u regionu Srbija-jug, gde i preduzeća u Delatnosti pripremanja i posluživanja hrane i pića beleže pad zaposlenih. U delatnosti Smeštaja polovina zaposlenih je u srednjim preduzećima, dok u Delatnosti putničkih agencija i tur-operatora preko 96% zaposlenih radi u mikro i malim preduzećima. Prema Strategiji razvoja turizma Republike Srbije upravo je potrebno jačanje malih i srednjih preduzeća kao preduslov za ispunjenje definisanih prioriteta razvoja turizma u Republici Srbiji.

Prema Anketi o radnoj snazi, u okviru sektora turizma i ugostiteljstva, u periodu 2005–2014. godine, prosečan pad registrovane zaposlenosti iznosi 21,85%. Najveći pad registrovane zaposlenosti zabeležen je u delatnosti Smeštaja - 34,83%. U Delatnosti pripremanja i posluživanja hrane i pića pad registrovane zaposlenosti iznosi 18,94%, dok je najniži pad registrovane

zaposlenosti od 12,46% u Delatnosti putničkih agencija, tur-operatora, usluga rezervacije i pratećih aktivnosti. Razlike u podacima iz administrativnih i anketnih izvora moguće je objasniti različitim metodološkim pristupima.

Dodata vrednost ostvarena u 2014. godini u sektoru turizma i ugostiteljstva iznosila je 18,4 milijarde RSD, čemu sa od po 44% doprinose delatnost smeštaja i delatnost pripremanja i posluživanja hrane i pića. Iako je učešće ovog sektora u dodatoj vrednosti svega 1,12% republičke dodate vrednosti, u periodu 2010-2014. godine beleži se rast ovog parametra od 20%. Najviša dodata vrednost (5.398 miliona RSD) ostvaruje se u delatnosti Smeštaja i to u kategoriji srednjih preduzeća, dok se u delatnosti pripremanja i posluživanja hrane i pića dodata vrednost gotovo ujednačeno ostvaruje bez obzira na kategoriju preduzeća prema veličini.

Posmatrano prema zanimanjima u sektoru i kvalifikacijama stečenim školovanjem, proizilazi da od 55.721 zaposlenih u sektoru, kvalifikacije iz oblasti ugostiteljstva i turizma ima 10.481 lica. Ovo znači da postoji veliki broj radnih mesta na kojima se traže druge kvalifikacije (npr. iz oblasti finansija, administracije, saobraćaja itd.), ali može ukazivati da postoji i kontigent zaposlenih sa neadekvatnim kvalifikacijama, ali su se ova lica neformalno ili informalno osposobili za rad u ovom sektoru. Analiza pokazuje da su zanimanja konobar kuvar, kuvar jednostavnih jela, kelner, ugostitelj i turistički i ugostiteljski tehničar u najvećem broju pokrivena adekvatnim kvalifikacijama.

Posmatrajući kontigent zaposlenih u sektoru, sa kvalifikacijama matičnim za sektor, primećuje se da je ubedljivo najviše zaposlenih (82,6%) sa završenom srednjom školom (trogodišnje i četvorogodišnje stručno obrazovanje), dok 9,4% ima završene strukovne ili akademske studije.

U sektoru turizma i ugostiteljstva najviše zaposlenih je starosnog uzrasta 30–54 godina (55,8%), dok je grupacija 15–29 godina zastupljena sa 35,7%, što je normalno ukoliko se ima u vidu priroda posla u sektoru. Najmanje zaposlenih (8,5%) starosnog je uzrasta preko 55 godina, čija se prirodna zamena na radnim mestima očekuje u narednih pet do deset godina, a što treba da bude osnova u procenama upisnih kvota za srednje i visoko obrazovanje.

Prosečna neto zarada (maj 2016. godine) u sektoru Turizam i ugostiteljstvo iznosi 25.883,00 RSD što je 59,9% neto zarade u republici Srbiji. Prosečna zarada povećana je u odnosu na jun 2015. godine za 4,3%. Najviše prosečne zarade registruju se u zanimanjima: istraživač turizma (103.453 RSD), procesni organizator smeštaja i ishrane (59.348,00 RSD), organizator ugostiteljsko-hotelijskog poslovanja (58.317,00 RSD) i barmen (55.948,00 RSD), dok se najniže prosečne zarade ostvaruju u zanimanjima pomoćni kuvar, pomoćni ugostitelj i pripremač pića u iznosu nešto manjem od 31.000,00 RSD, a zatim slede kelner, konobar, pomoćnik poslastičara, pripremač namirnica i operativni turistički organizator sa oko 32.000,00 RSD.

Analiza nezaposlenosti pokazuje da lica sa kvalifikacijama iz oblasti turizma i ugostiteljstva učestvuju sa 3,57% u ukupnoj nezaposlenosti. Pri tome lica sa trogodišnjim i četvorogodišnjim obrazovanjem participiraju sa 82,7%. Nezaposlenost u sektoru turizam i ugostiteljstvo porasla je za 19,9% u periodu 2010-2015. godine. Najveći rast nezaposlenosti zabeležen kod zanimanja: kuvar jednostavnih jela, poslastičar jednostavnih poslastica, kuvar, konobar, kelner, turistički i ugostiteljski tehničar, turistički tehničar.

Tržište rada u sektoru turizma i ugostiteljstva ima potrebu za zanimanjima i kvalifikacijama ili sa nižim nivoima obrazovanja i obuke koje se traži za servira, sobarice itd, ili sa visokim nivoom

obrazovanja koje je neophodno za zanimanja kao što su organizator ugostiteljsko-hotelijerskog poslovanja, organizator turističkog poslovanja, itd.

Prosečan udeo upisanih učenika u prvu godinu u obrazovne profile koji pripadaju sektoru Turizam i ugostiteljstvo (4.856) u odnosu na upis u svim područjima rada (51.624) u Republici Srbiji iznosi 9,41%. Udeo upisanih u trogodišnje obrazovanje (2.050) jeste 23,26%, dok je udeo u četvorogodišnjem obrazovanju 6,56% (2.806). Uočava se da je u sektoru Turizam i ugostiteljstvo veća zainteresovanost za upis u trogodišnje obrazovanje nego u četvorogodišnje, kako u regionu Sever tako i u regionu Jug, što nije slučaj u ostalim područjima rada. Razlozi za situaciju većeg upisa u trogodišnje obrazovanje uopšte u ovom sektoru, kao i za razlike u upisu među profilima, mogu biti višestruki, a neki od njih su: (ne)zainteresovanost učenika, nezahtevnost programa, geografska distribucija škola sa ovim profilima, (ne)dovoljnost broja nastavnog kadra, brzo zapošljavanje nakon završetka školovanja, itd.

Ukoliko se posmatra visoko obrazovanje, broj studenata koji upisuju studije sva tri stepena u turizmu i ugostiteljstvu u Republici Srbiji ukupno je 6.567. Međutim, samo ih četvrtina završava studije. Razlog za tako mali broj onih koji uspeju da završe studije može samo da se nagađa u ovom trenutku, ali moglo bi da bude tema za dalje istraživanje.

U sektoru turizma i ugostiteljstva kumulativni indeks zapošljavanja viši je od proseka, iznosi 20,55, što znači da je preko Nacionalne službe za zapošljavanje svako peto lice u toku godine pronašlo zaposlenje.

Iako je Strategija razvoja turizma Republike Srbije napisana za period 2005–2015. godine, pretpostavka je da će nova strategija, koja je u procesu izrade, imati kontinuitet u određenim segmentima, a posebno u segmentu obrazovanja. Identifikovana potreba za modernizovanjem ponude u obrazovanju, odnosno razvoju novih ili unapređivanjem postojećih kvalifikacija na svim nivoima, predstavlja smernicu obrazovnom sistemu za razvoj kvalifikacija u oblastima animacije, zabave, održavanja manifestacija, tematskih parkova, interpretacionih centara i slično, sa kojima je moguće zapošljavanje u preduzećima koja se bave gradskim odmorom, poslovnim turizmom, organizovanjem kružnih tura, nautikom, zdravstvenim i banjskim turizmom, kao i turizmom na planinama, jezerima i ruralnim sredinama.

Ponuda kvalifikacija srednjeg stručnog i visokog obrazovanja u sektoru turizam i ugostiteljstvo prema Strategiji razvoja turizma Republike Srbije nije dovoljna i neophodno je proširiti je kvalifikacijama koje će pospešiti razvoj turizma u Republici Srbiji uz koji se neizbežno razvija i ugostiteljstvo.

2. Preporuke

2.1 U okviru donošenja NOKS-a neophodno je uraditi novu Nacionalnu klasifikaciju zanimanja (NKZ) na način koji će s jedne strane odražavati realne potrebe tržišta rada, ali i potrebe ključnih korisnika, kako po pitanju optimalnog broja zanimanja, tako i u pogledu mogućnosti za praktičnu primenu klasifikacije i jednostavnost u administriranju podacima odnosno listama zanimanja. Na ovaj način bi se obezbedila jednoobraznost na nivou Republike u vođenju evidencija u oblasti rada i zapošljavanja, a podigao bi se i kvalitet statističkog izveštavanja.

2.2 Takođe, u sklopu rada na NOKS-u potrebno je uraditi listu kvalifikacija za sve nivoe obrazovanja i to bi ujedno bio komplementaran proces sa izradom klasifikacije zanimanja. Na taj

ničin bi se rešilo pitanje registrovanja nezaposlenih i zaposlenih prema kvalifikacijama i zanimanjima (u smislu posla koji lica obavljaju, ili za čije su obavljanje osposobljena).

2.3 Potrebno je razmotriti mogućnost da se uzorak za Anketu o radnoj snazi odredi na način koji će omogućiti da podaci koji se dobijaju za niže nivoe agregacije, a posebno za zanimanja, učine reprezentativnim, pa i pod pretpostavkom da se takav tip sprovođenja ankete o radnoj snazi realizuje na svake dve ili tri godine. To bi možda bilo realnije imajući u vidu budžetska ograničenja za sprovođenje takvih istraživanja, jer su istraživanja na kvartalnom ili godišnjem nivou zahtevnija po angažovanim resursima.

2.4 U oblasti obrazovanja odraslih čini se da je neophodno razvijati intenzivnije programe obuka i prekvalifikacije za zanatska zanimanja kako bi se blagovremeno moglo odgovoriti na zahteve privrede za odgovarajućim kadrom. Kratkoročno gledano, ovo bi ujedno predstavljalo kvalitetnu intervenciju u obrazovnom sistemu s obzirom da je trenutno slab nivo interesovanja mladih za upis u pojedine srednje stručne škole u trogodišnjem trajanju, što je posebno izraženo i u posmatranom sektoru.

2.5 Ostaje otvoreno pitanje osavremenjivanja, pa i revizije pojedinih kvalifikacija. Zato bi trebalo uraditi analizu obrazovnih programa kako bi se videlo u kojoj meri sadržaji i ishodi procesa učenja i obrazovanja odgovaraju zahtevima zanimanja, ali i samom nazivu kvalifikacije. U vezi sa navedenim jeste razmatranje mogućnosti spajanja pojedinih kvalifikacija odnosno definisanja kvalifikacija sa više izlaza prema zanimanjima gde standardi zanimanja to dopuštaju.

2.6 Na nivou visokog obrazovanja trebalo bi na godišnjem nivou definisati broj studenata koji se upisuju na određene studijske programe o trošku države, na osnovu analize ponude i tražnje za kvalifikacijama.

2.7 Neophodan je razvoj novih instrumenata ili dopuna postojećih istraživanja tržišta rada sa kvalitativnim aspektima analize ponude i tražnje u okviru sektora ekonomskih aktivnosti, uključujući i analizu potrebnih kompetencija za rad na odgovarajućim poslovima.

2.8 S obzirom da turistički i ugostiteljski stručnjaci prema zanimanjima koje obavljaju, osim znanja iz matičnih stručnih oblasti, moraju da poseduju i znanja iz oblasti organizovanja, upravljanja i donošenja odluka na svim nivoima, posebno kada je reč o strateškim odlukama, poželjno je da se na nivou visokog obrazovanja kroz izborne programe ponude i mogućnosti za sticanje znanja iz navedenih oblasti.

IZVORI

Dokumentacioni izvori

1. Analiza i prognoze potreba tržišta rada u Republici Srbiji (Anketa poslodavaca 2015), Nacionalna služba za zapošljavanje, Beograd, 2015.
2. Anketa o radnoj snazi (ARS), Republički zavod za statistiku, kvartalni dokumenti.
3. „Evidencije u oblasti zapošljavanja-priručnik“, Republički zavod za tržište rada Srbije i Zavod za zapošljavanje Crne Gore, „Savremene administracije“, Beograd, 1998.
4. Jedinствена nomenklatura zanimanja (JNZ), „Službeni list SFRJ“, broj 31/90.
5. Klasifikacija polja obrazovanja i radnog osposobljavanja, [www. stat.gov.rs/obrazovanje](http://www.stat.gov.rs/obrazovanje).
6. Lista stručnih, akademskih i naučnih naziva, „Službeni glasnik RS“, br. 30/07, 112/08, 72/09, 81/10, 39/11, 54/11, 44/13, 100/15.
7. Međunarodna standardna klasifikacija obrazovanja, (International Standard Classification of Education) - ISCED 2011, ISCED 2013-F.
8. Međunarodna standardna klasifikacija zanimanja, (International Standard Classification of Occupations) – ISCO-2008.
9. Nacionalna strategija i politika razvoja industrije Republike Srbije 2011-2020. godine, Vlada Republike Srbije, 2011.
10. Nacionalna strategija zapošljavanja za period od 2011. do 2020. godine, Vlada Republike Srbije, 2011.
11. Odluka o jedinstvenim metodološkim principima za vođenje evidencija u oblasti rada i obrascima prijave i izveštaja, „Službeni list SRJ“, br. 40/97, 25/2000.
12. Odluka o jedinstvenom kodeksu šifara za unošenje i šifriranje podataka u evidencijama u oblasti rada, „Službeni list SRJ“, br. 9/98, 25/2000.
13. Preporuka Evropskog parlamenta i Saveta Evrope o uvođenju Evropskog okvira kvalifikacija za celoživotno učenje, Brisel, Službeni list Evropske unije, 2008/C111/01.
14. Strategija i politika razvoja industrije Republike Srbije od 2011. do 2020. godine, Vlada Republike Srbije, 2011.
15. Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine, Vlada Republike Srbije, 2012.
16. Strategija razvoja turizma Republike Srbije, „Službeni glasnik RS“, br. 91/2006.
17. Uredba o klasifikaciji delatnosti, „Službeni glasnik RS“, br. 54/2010.
18. Uredba o nomenklaturi statističkih teritorijalnih jedinica, „Službeni glasnik RS“, br. 109/06 i 46/10.

PRILOZI

PRILOG 1 - Izvod iz Klasifikacije delatnosti koji se odnosi na Profil sektora Turizam i ugostiteljstvo.

PRILOG 2 - Prosečne zarade, po oblastima KD 2010, za period jun 2015–maj 2016. godine.

PRILOG 3 - Indeksi zapošljavanja, prema zanimanjima, i broj nezaposlenih lica na dan 31.12.2015.

PRILOG 1 – Izvod iz Klasifikacije delatnosti koji se odnosi na Profil sektora Turizam i ugostiteljstvo

I USLUGE SMEŠTAJA I ISHRANE

55 Smeštaj

- 551 Hoteli i sličan smeštaj
- 5510 Hoteli i sličan smeštaj
- 552 Odmarališta i slični objekti za kraći boravak
- 5520 Odmarališta i slični objekti za kraći boravak
- 553 Delatnost kampova, auto-kampova i kampova za turističke prikolice

5530 Delatnost kampova, auto-kampova i kampova za turističke prikolice

559 Ostali smeštaj

5590 Ostali smeštaj

56 Delatnost pripremanja i posluživanja hrane i pića

561 Delatnosti restorana i pokretnih ugostiteljskih objekta

5610 Delatnosti restorana i pokretnih ugostiteljskih objekta

562 Katering i ostale usluge pripremanja i posluživanja hrane

5621 Katering

5629 Ostale usluge pripremanja i posluživanja hrane

563 Usluge pripremanja i posluživanja pića

5630 Usluge pripremanja i posluživanja pića

N ADMINISTRATIVNE I POMOĆNE USLUŽNE

DELATNOSTI

77 Iznajmljivanje i lizing

771 Iznajmljivanje i lizing motornih vozila

7711 Iznajmljivanje i lizing automobila i lakih motornih vozila

7712 Iznajmljivanje i lizing kamiona

772 Iznajmljivanje i lizing predmeta za ličnu upotrebu i upotrebu u domaćinstvu

7721 Iznajmljivanje i lizing opreme za rekreaciju i sport

7722 Iznajmljivanje video-kaseta i kompakt-diskova

7729 Iznajmljivanje i lizing ostalih predmeta za ličnu upotrebu i upotrebu u domaćinstvu

773 Iznajmljivanje i lizing mašina, opreme i materijalnih dobara

7731 Iznajmljivanje i lizing poljoprivrednih mašina i opreme

7732 Iznajmljivanje i lizing mašina i opreme za građevinarstvo

7733 Iznajmljivanje i lizing kancelarijskih mašina i kancelarijske opreme (uključujući računare)

7734 Iznajmljivanje i lizing opreme za vođeni transport

7735 Iznajmljivanje i lizing opreme za vazdušni transport

7739 Iznajmljivanje i lizing ostalih mašina, opreme i materijalnih dobara

774 Lizing intelektualne svojine i sličnih proizvoda, autorskih dela i predmeta srodnih prava

7740 Lizing intelektualne svojine i sličnih proizvoda, autorskih dela i predmeta srodnih prava

78 Delatnosti zapošljavanja

781 Delatnost agencija za zapošljavanje

7810 Delatnost agencija za zapošljavanje

782 Delatnost agencija za privremeno zapošljavanje

7820 Delatnost agencija za privremeno zapošljavanje

783 Ostalo ustupanje ljudskih resursa

7830 Ostalo ustupanje ljudskih resursa

79 Delatnost putničkih agencija, tur-operatora, usluge rezervacije i prateće aktivnosti

791 Delatnost putničkih agencija i tur-operatora

7911 Delatnost putničkih agencija

7912 Delatnost tur-operatora

799 Ostale usluge rezervacije i delatnosti povezane s njima

7990 Ostale usluge rezervacije i delatnosti povezane s njima

80 Zaštitne i istražne delatnosti

801 Delatnost privatnog obezbeđenja

8010 Delatnost privatnog obezbeđenja

802 Usluge sistema obezbeđenja

8020 Usluge sistema obezbeđenja

803 Istražne delatnosti

8030 Istražne delatnosti

81 Usluge održavanja objekata i okoline

811 Usluge održavanja objekata

8110 Usluge održavanja objekata

812 Usluge čišćenja

8121 Usluge redovnog čišćenja zgrada

8122 Usluge ostalog čišćenja zgrada i opreme

8129 Usluge ostalog čišćenja

813 Usluge uređenja i održavanja okoline

8130 Usluge uređenja i održavanja okoline

82 Kancelarijsko-administrativne i druge

pomoćne poslovne delatnosti

821 Kancelarijsko-administrativne i pomoćne delatnosti

8211 Kombinovane kancelarijsko-administrativne usluge

8219 Fotokopiranje, pripremanje dokumenata i druga specijalizovana kancelarijska podrška

822 Delatnost pozivnih centara

8220 Delatnost pozivnih centara

823 Organizovanje sastanaka i sajmova

8230 Organizovanje sastanaka i sajmova

829 Poslovne, pomoćne, uslužne i ostale delatnosti

8291 Delatnost agencija za naplatu potraživanja i kreditnih biroa

8292 Usluge pakovanja

8299 Ostale uslužne aktivnosti podrške poslovanju